

**THE NATIONAL CREDIT ACT, 2005
(Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo)**

**'Zwothe zwine vha tea u zwi divha malugana na
Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo sa murengi'**

Volume 1: 2007

MVULATSWINGA

Bugwana iyi i shuma sa ndededzi ya u pfesesa *National Credit Act* 34/2005 (NCA) (Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo) une wa divhiwa afha sa 'Mulayo'. Bugwana iyi ndi ya vhathu vhane vha koloda tshelede, jisi, u renga thundu wa dzi badelela nga hwedzi, garaṭa a ya khiredithi kana u wana tshumelo kana thundu nga tshikolodo u bva kha muṅe wa tshikolodo. Bugwana iyi i dovha ya vha ya shumiswa nga vhathu kana madzangano ano imelela vhakolodi u fana na senthara dza nyeletshedzo, vhaofisiri vha madzangano a vhashumi na vhulanguli ha mavunḁu ha vharengi. Bugwana iyi i leludza kupfesesele kwa zwitenwa zwa mulayo zwi kwamaho vhakolodi. Bugwana iyi a si bugwana i vho fhaho siani ḽa zwa mulayo. Arali vha tshi tima-tima zwi tshi ḽa kha kupfesesele kana kushumele kwa Mulayo, kha vha sedze khethekanyo dzo teaho dza Mulayo na zwidodombedzwa zwa hone.

Kha vha ḽivhe uri mafheleleloni a ndima inwe na inwe huna ṭhalutshedzo ya maipfi i thusaho mukolodi uri a pfesese maipfi a shumiswaho a zwa zwikolodo. Huna huṅwe he khethekanyo dzo teaho dza Mulayo dza sumbedziswa u thusa muvhali arali a tshi ṭoda thanḁavhudzo kha ṭhoho i ambiwaho ngayo.

ZWIRE NGOMU

1	Thalutshedzo ya Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo	3
2	Pfanelo dza murengi dza tshikolodo	9
3	Thendelano dza zwikolodo	15
4	Maitele a khungedzelo kana u maketa	25
5	Mbadelo	28
6	Pheliso, u sarenda na u badelwa ha tshikolodo nga u tjavhanya	35
7	U sa badela tshikolodo na u dzhia vhukando ha u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa	40
8	Nyeletshedzo ya zwa zwikolodo	44
9	Biro dza zwikolodo na zwidombedzwa zwa zwikolodo	51
10	Khanedzano na mbilahelo	61
11	U vhona uri thodea dza Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo dzi a tevhedzwa	66
12	Zwiñwe zwidombedzwa zwa vhukwamani zwa ndeme	70

Ndima 1

Thalutshedzo ya Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo

Ndivho ya ino ndima ndi u ita uri murengi a divhe zwe Mulayo wa imela zwone, nga u fhindula mbudziso dzi tevhelaho dza malugana na Mulayo:-

- Ndi ngani Mulayo wo vha hone?
- Ndivho ya Mulayo ndi mini?
- Ndi vhakolodisi vhafhio vha laulwaho nga Mulayo?
- Ndi dzifhio thendelano dzi laulwaho nga Mulayo?

Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo wo vha hone u:

- Tūtuwedza matshilisano na ikonomi ya vhatu vha Afrika Tshipembe
- Tū uwedza kushumele kwone-kwone kwa makete wa zwikolodo
- Tsireledza vharengi na pfanelo dzavho kha makete wa zwikolodo
- Laula **vhakolodisi vhothe, Vhaeletshedzi vha zwa Zwikolodo na biro dza zwikolodo**
- Fhungudza mbadelo dza zwikolodo
- Da na kushumele ku fanaho siani ja u kolodisa u itela uri vhatu vha kone u vhambedza zwine zwa khou nekedzwa.

Ndivho ya Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo ndi u:

- **Leludza na u ta kushumele ku fanaho kwa ngila ine zwidombedzwa zwa thendelano dza zwikolodo zwa bulwa.** Mulayo u amba ngila ine vhakolodisi vha tea u nea zwidombedzwa kha thendelano dza zwikolodo. U dovha wa ombedzela uri vhakolodisi vha tea u nwala zwidombedzwa nga luambo lune murengi a do lu pfesesa. Hezwi ndi u itela uri vharengi vha kone u vhalo na u pfesesa uri vha kone u vhambedza zwidombedzwa izwo na zwiwe zwa vha we vhakolodisi uri vha kone u dzhia tsheo vha tshi khou divha vhunzani ha mafhungo.
- **Laula biro dza zwikolodo na zwidombedzwa zwine dza zwi fara malugana na murengi.** Mulayo u talutshedza tshakha dza zwidombedzwa zwine biro dza zwikolodo dza nga zwi fara, uri zwi nga waniwa hani, tshumiso yazwo, na uri zwi nga farwa tshifhinga tshingafhani kha rekhodo dzavho. Mulayo wo giimisela u vhona uri biro dza zwikolodo dzi vhumungo rekhodo dza vhukuma dza vharengi.
- **Vhona uri zwibveledzwa zwikolodo zwothe zwi farwa nga ngila i fanaho nga vhakolodisi.** Zwibveledzwa zwa tshikolodo ndi ngila ine mukolodisi a nea murengi tshikolodo ngayo. Tsumbo dza zwibveledzwa zwa zwikolodo dzi katela dzioverdrat, garaa dza khiredithi, dzipersonal loans, na akhaunthu dza zwiambaro kana fanitshara. Ndivho ndi u vhona uri murengi u divha uri vhakolodisi vha shumana na zwibveledzwa nga ngila i fanaho.

- **Thusa vharengi vha lemelwaho nga zwikolodo uri vha dzudzanye kubadelele kwa zwikolodo zwavho.** Mulayo u thusa vharengi vha sa koni u badela mbadelo dza nwedzi uri vha thuswe nga Vhaeletshedzi vha zwa Zwikolodo uri vha ite nzudzanyo dza mbadelo dza nwedzi kha vhakolodi. Ndivho inwe ndi u lemelwa nga zwikolodo na u tũtũwedza vhuđifhinduleli kha vhakolodisi.
- **Vha na tshumelo nthihi ya ndangulo ya zwikolodo National Credit Regulator (NCR).** Mulayo u sika NCR, tshumelo ine ya vha na vhuđifhinduleli ha u vhona uri tũhođa dza Mulayo dzi a tevhedzwa. Vhakolodisi vha tea u đinwalisa na tshumelo iyi u itela u shuma vhe mulayoni. Vhakolodisi vha nga vhiga mbilahelo dzavho kha NCR malugana na vhuđifari ha vhakolodisi na ha biro dza zwikolodo arali vha songo kona u tandulula phambano dzavho na murengi kana biro ya zwikolodo.
- **National Consumer Tribunal u hađula kha zwi kwamaho Mulayo.** Mulayo u sika National Consumer Tribunal, khothe yo điimisaho nga yođe vha vhakolodi ine ya vha na vhuđifhinduleli ha u bvisa ndaela dza malugana na mbilahelo na phambano vhukati ha vharengi na vhakolodisi, u pfukwa ha Mulayo na tsheo dza NCR.

Mulayo u laula tshumelo dzi tevhelaho dza vhakolodisi

- Dzibannga
- Vhomatshonisa
- Vharengi vha fanaho na mashopho a zwiambaro na fanitshara

- Mabindu othe, dzikhamphani, dziclose corporation na vhatu vha rengisaho nga tshikolodo, vha hadzimisaho tshelede, kana vhane vha badelisa nyingambadelo kha akhaunthu dzo salelaho murahu.

U dovha wa laula dzibiro dza zwikolodo na Vhaeletshedzi vha Zwikolodo.

Mulayo u laula thendelano dzi tevhelaho dza zwikolodo:

- Dzibondo dza dzinngu
- Garaṭa dza mashopho, dzioverdraft dza dzibannga, garaṭa dza khiredithi, garage cards, dzipersonal loans, mbadelo dza nwedzi, dzijisi, thundu dza kale na thengiso dza luafhulelo.
- **Tshikolodo tsha mveledzisophanda**
- **Tshikolodo tsha nyingambadelo ya nyingambadelo**
- Dzigarantii dza tshikolodo.

THALUTSHEDZO

- **Mukolodisi** – ane a kolodisa tshelede kana u nea muñwe thundu nga tshikolodo nga fhasi ha thendelano ya tshikolodo.
- **Vhaeletshedzi vha zwa Zwikolodo** – vhatu vho ñwaliswaho nga NCR u thusa vhatu vha lemewaho nga zwikolodo uri vha ite nzudzanyo dza u shandula kubadelele kwa zwikolodo, nga u ambedzana na vhakolodisi kana nga u wanela vharengi ndaela ya Khothe.
- **Biro dza zwikolodo** - tshumelo dzine dza:
 - ↳ fara na u dzumbulula zwidombedzwa zwa kubadelele kwa tshikolodo kwa mukolodi na u wana mivhigo kana u tšodisisa khumbelo dza tshikolodo;
 - ↳ kuvhanganya na u vhulunga zwidombedzwa zwo bulwaho afho n̄tha;
 - ↳ bvisa mivhigo ya zwo bulwaho afho n̄tha.

Thendelano ya tshikolodo – thendelano ine mukolodisi a rengisa thundu kana u hadzimisa tshelede. Mukolodi u lavhelelwa u tendela zwidombedzwa nahone a saina thendelano. Thendelano i ɔo vha na zwidombedzwa zwa malugana na tshibvedzwa tsha tshikolodo tše mukolodi a ñewa tshone. Zwidombedzwa izwi zwi tea u katela mbudziso dzi fanaho na tshifhinga tsha mbadelo ya tshikolodo, ndindakhombo, nyingambadelo na dziñwe mbadelo, na zwine zwa ɔo itea arali mukolodi a kundelwa u badela mbadelo dzawe dza ñwedzi.

ṬHALUTSHEDZO

Tshikolodo tsha mveledzisophanḁa – mufuda wo khetheaho wa tshikolodo wo sikwaho na u ṭalutsedzwa nga Mulayo. Huna tshakha tharu, u ya nga Mulayo, dza tshikolodo tsha mveledzisophanḁa i.e. zwikolodo zwa masheleni a pfunzo, u fhaṭa tshifhaṭo, u engedza kana u khwinifhadza nṅḁu dza mutengo wa fhasi na zwikolodo zwa u thoma mabindu maṭuku na a vhukati.

Tshikolodo tsha nyingambadelo ya nyingambadelo – Ndivho ya thendelano ya u thoma ya tshikolodo asi u engedza tshikolodo tsha murengi. Hezwi zwi amba uri nyaluwo ya tshikolodo tsha u thoma asi thendelano yo sainiwaho, fhedzi nga ṅwambo wa u kundelwa ha murengi u badela mbadelo dza ṅwedzi nga ḁuvha lo tendelaniwaho kana nga phanḁa ha iḁo ḁuvha, mbadelo kana nyingambadelo i a dzheniswa kha mbadelo dze dza vha dzo tea u itwa. Thendelano i fhedza i tshi vho vhidzwa u pfi ndi thendelano ya tshikolodo tsha nyingambadelo ya nyingambadelo. Tsumbo ya tshikolodo tsha nyingambadelo ya nyingambadelo ndi akhaunthu ya masipala ye ya sa badelwe kana akhauthu ya dokotela ye ya sa badelwe nga ḁuvha kana phanḁa ha ḁuvha lo teaho.

(Ndimas 5, 8, 10, 12, na 26 dza Mulayo)

DZIṆWE ṬHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza mukolodi (Ndimas 2)
- Thendelano dza tshikolodo (Ndimas 3)
- Dzibiro dza zwikolodo (Ndimas 9)
- Phambano na mbilahelo (Ndimas 10)
- U vhona uri Mulayo u a tevhedzwa (Ndimas 11)

Ndima 2

Pfanelo dza murengi dza tshikolodo

Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodou khwaŋhisedza pfanelo dzi tevhelaho dza vharengi, dzine dza do sedzwa kha ino ndima:

- Pfanelo ya u ita khumbelo ya tshikolodo
- Pfanelo ya u sa khethululwa musi murengi a tshi ita khumbelo ya tshikolodo
- Pfanelo ya u ŋewa zwiitisi zwa u hanelwa tshikolodo
- Pfanelo ya u ŋewa dokhumenthe dzo ŋwalwaho nga luambo lwa tshiofisi lune murengi a lu pfesesa
- Pfanelo ya u ŋewa dokhumenthe dzo ŋwalwaho nga luambo lu pfeseseaho zwavhuḍi
- Pfanelo ya u ŋewa dokhumenthe dza tshimbidzo ya tshikolodo
- Pfanelo ya tshiphiri tsha zwidodombedzwa zwa murengi
- Pfanelo ya tswikelelo na u hanedza zwidodombedzwa zwo farwaho nga biro ya tshikolodo
- Pfanelo ya u wana zwitatamennde.

Pfanelo ya u ita khumbelo ya tshikolodo

Mulayo wa Lushaka wa Zdwikolodo u amba uri muthu muñwe na muñwe, tshigwada tsha vhatu kana khamphani, ina pfanelo ya u ita khumbelo ya tshikolodo. Fhedzi pfanelo iyi a i thivheli mukolodisi uri a sa hane u ñekana nga tshikolodo, tenda tshiitisi tsha u hana u ñekana nga tshikolodo tsha vha tshi tshiitisi tsha bindu tshine tsha tshimbizana na **kushumele kwa tsedzuluso ya misi ya vhaiti vha khumbelo dza zwikolodo.**

(Ndimu 60 ya Mulayo)

Vharengi vha itaho khumbelo ya tshikolodo vho tsireledzwa uri vha sa khethululwe nga mukolodisi. Mulayo u iledza vha kolodisi uri vha sa ite zwa u khethulula nga matombo zwi tshi ða kha muvhala wa lukanda, murafho, vhukale, uri muthu u tshimbizana na ñihoro ñifhio ña zwa politiki, uri muthu u funa vhatu vha inwe mbeu kana mbeu yawe naa, zwine a tenda zwone siani ña vhurerele, kana u vha muraðo wa dzangano ña vhashumi. Murengi ane a pfa uri ene o khethululwa nga zwo bulwaho afho ñha a nga dzhiela mukolodisi vhukando nga u mu isa kha Khothe ndi Ndinganyo (Equality Court) kana nga u vhihela kha National Credit Regulator ine ya ðo rumela fhungo kha Khothe ya Ndinganyo.

(Ndimu 61 ya Mulayo)

Pfanelo ya u ñewa zwiitisi zwa u hanelwa tshikolodo

Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo u ñea murengi, we khumbelo yawe ya tshikolodo ya haniwa, pfanelo ya u humbela luñwalo lu ñalutshedzaho zwiitisi zwo itaho uri khumbelo yawe i haniwe. Arali tshiitisi hu muvhigo u sa takadzi wa zwidodombedzwa zwa murengi zwo waniwaho kha biro

ya tshikolodo, Mulayo u amba uri mukolodisi u tea u nea murengi zwidodombedzwa zwa biro ya tshikolodo yo nekanaho nga zwidodombedzwa. Zwidodombedzwa izwo zwi tea u katela dzina, aḡirese na zwiḡwe zwidodombedzwa zwa vhwkwamani zwa biro ya tshikolodo.

(Ndimba 62 ya Mulayo)

Pfanelo ya u nea dokhumenthe dzo ḡwalwaho nga luambo lwa tshiofisi lune murengi a lu pfesesa

Murengi u na pfanelo ya u wana dokhumenthe dzo ḡwalwaho nga luambo lwa tshiofisi lune a lu pfesesa. Dokhumenthe idzo dzi katela thendelano ya tshikolodo, zwo topolwaho na zwitatamennde. Fhedzi ḡhoḡea iyi i langwa nga zwi konadzeaho na tshumiso, mbadelo, dzingu ḡa hune mukolodisi a vha hone na ḡhoḡea dza murengi. Mukolodisi u tea u ita khumbelo kha NCR malugana na nyambo dzine a ḡḡa u dzi shumisa kha dokhumenthe dzawe nahone NCR i ḡḡo tendela khumbelo idzo.

(Ndimba 63 ya Mulayo)

Pfanelo ya u nea dokhumenthe dzo ḡwalwaho nga luambo lu pfeseseaho zwavhuḡi

Murengi u na pfanelo ya u wana zwidodombedzwa na dokhumenthe nga luambo lu pfeseseaho zwavhuḡi. Hezwi zwi amba uri zwire ngomu, zwi ambiwaho na ndeme ya dokhumenthe zwi tea u pfesesea. NCR i nga bvisa tsumbandila dzi sumbaho uri ndi zwifhio zwine zwa dzhiwa sa “luambo lu pfeseseaho”.

(Ndimba 64 ya Mulayo)

Pfanelo ya u n̄ewa dokhumenthe dza tshimbidzo ya tshikolodo

Mulayo u n̄ea vharengi pfanelo ya u wana dokhumenthe dza thendelano ya tshikolodo nga n̄dila ine murengi a ḁo i pfesesa. Murengi a nga khetha u wana dokhumenthe nga n̄ama nga u ya fhethu hune mukolodisi a shumela hone, kana nga fax, email, kana nga siatari la Internet line la phurinthea. Murengi una pfanelo ya u wana khophi nthihi ya dokhumenthe yo xelaho, nahone mahala, fhedzi arali murengi o humbela khophi iyi hu saathu u fhela n̄waha u tou bva tshe a wana dokhumenthe dza u thoma. Murengi u ḁo tea u badelela dzinwe dokhumenthe aril dza u thoma dzo xela.

(Ndima 65 ya Mulayo)

Pfanelo ya tshiphiri tsha zwidombedzwa zwa murengi

Pfanelo ya murengi siani la **tshiphiri** yo tsireledzwa nga zwine zwa amba uri muthu muḁwe na muḁwe kana dzangano line la wana kana u kuvhanganya zwidombedzwa zwa tshiphiri zwa murengi li tea u shumisa zwidombedzwa fhedzi arali murengi o tenda uri zwi shumiswe, nga n̄nda ha musi tshumiso ya zwidombedzwa i tshi toḁea nga Mulayo. Mulayo u dovha wa amba uri muthu kana dzangano line la vha na zwidombedzwa zwa tshiphiri zwa murengi li nga zwi n̄ea muḁwe fhedzi arali lo laedzwa nga murengi ene muḁe kana nga khothe ya mulayo.

(Ndima 68 ya Mulayo)

Pfanelo ya tswikelelo na u hanedza zwidombedzwa zwo farwaho nga biro ya tshikolodo

Mulayo u n̄ea murengi pfanelo ya u:

- Swikelela zwidombedzwa zwawe zwo farwaho nga biro ya tshikolodo. Zwidombedzwa zwi tea u űewa murengi hu sina mbadelo tshifhingani tshiűwe na tshiűwe tsha miűwedzi ya fumimbili kana nga mbadelo yo tiwaho arali murengi a humbela zwidombedzwa lu fhiraho luthihi tshifhingani tsha miűwedzi ya fumimbili. Mbadelo iyo a yo ngo tea u fhira R20.00.
- Hanedza na u humbela vhuűanzi ha vhungoho ha zwidombedzwa zwo farwaho nga biro ya tshikolodo. Arali biro ya tshikolodo ya kundelwa u űekana nga vhuűanzi vhune murengi a khou vhu hanedza, biro i kombetshedzea u bvisa zwidombedzwa izwo kha rekhodo dzayo.
- Dűivhadzwa nga mukolodisi phan᱁a ha musi zwidomedzwa zwi si zwavhu᱁i zwi tshi nga rumelwa kha biro ya tshikolodo. Murengi una pfanelo ya u wana khophi ya zwidombedzwa izwo musi a tshi humbelwa u i űewa.

(Ndimu 72 ya Mulayo)

Pfanelo ya u wana zwitatamende zwa űwedzi

Mulayo u amba uri mukolodisi u tea u űea murengi tshitamennde tsha űwedzi muűwe na muűwe kana tsha murahu ha miűwedzi mivhili rali thendelano ya tshikolodo i ya **mbadelo dza űwedzi**, űisi kana tshikolodo tsho tsireledzeaho. Zwitamennde zwi rumelwaho nga murahu ha tshifhinga tsho tiwaho zwi nga itwa nga thendelo ya murengi. Fhedzi a zwo ngo tea uri hu fhire miűwedzi miraru hu sa rumelwi tshitamennde. Murengi u tea u wana tshitamennde miűwedzi ya rathi miűwe na miűwe musi zwi tshi ᱁a **kha tshikolodo tsha bondo ya nndu**.

(Ndimu 108 ya Mulayo)

THALUTSHEDZO

- **Tsedzuluso ya murengi** - zwi itwaho nga mukolodisi u vhona uri murengi a nga newa tshikolodo naa, uri ndi tshikolodo tshingafhani tshine ha nga solwa uri ha nga tshi badeli zwavhuḽi, na uri ndi zwifhio zwi tangedzeaho zwine zwa nga dzhiwa sa vhubindudzi ho itwaho.
- **Tshiphiri** - u vhona uri zwidombedzwa zwa murengi a zwi newi vhaḽwe nga nḽa ha thendelo ya murengi, sa zwine mulayo wa amba zwone.
- **Thendelano ya tshikolodo ya mbadelo dza ḽwedzi** - thengiso ya thundu dzine dza endedzea hune mbadelo dza idzo thundu dza itwa nga ḽwedzi, nyingambadelo, kana dziḽwe mbadelo dzi teaho u badelwa nga murengi. Murengi u vha muḽe wa thundu nga murahu ha u fhedza u badelela thundu idzo.
- **ḽisi** -u vha muḽe wa thundu dzi endedzeaho nahone lwa tshifhinganyana musi hu tshi badelelwa thundu idzo. Nyingambadelo, na dziḽwe mbadelo dzo teaho dzi a badelwa nga murengi nahone murengi a nga khetha uri thundu dzi vhe dzawe musi thendelano i tshi swika mafheloni.
- **Thendelano ya bondo ya nḽu** - thendelano ine tshikolodo tsha itwa nga u shumisa thundu i sa endedzei, u fana na tshikolodo tsha u renga nḽu tsho itwaho nga bondo ya thundu.

DZIḽWE ḽHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Thendelano dza tshikolodo (Ndima 3)
- U sa badela nga ngona na u vhona uri hu a badelwa (Ndima 7)
- Biro dza tshikolodo na zwidombedzwa (Ndima 9)
- Khanedzano na Mbilahelo (Ndima 10)

Ndima 3

Thendelano dza zwikolodo

Ndima ino i do sedzana na thoho dzi tevhelaho:

- Thendelano ya tshikolodo ndi mini?
- Thendelano dzi sa shumiwi nadzo nga Mulayo
- Zwitatamennde zwa phanḁa ha thendelano na dzikhothesheni
- Thendelano dzi sa tendelwi nga Mulayo
- Zwine zwa nga itea kha thendelano dzi sa tendelwi nga Mulayo
- Zwiteḁwa zwine zwi sa vhe mulayoni zwa thendelano dza zwikolodo
- Zwine zwa nga itea kha zwiteḁwa zwine zwi sa vhe mulayoni
- Tshanduko dza thendelano dza tshikolodo na nyengedzo/phungudzo ya tshikolodo.

Thendelano ya tshikolodo ndi mini?

Thendelano ya tshikolodo i nga tšalutshedzwa sa thendelano vhukati ha mukolodisi na murengi hune:

- Mukolodisi a nekana nga thundu kana tshumelo nga tshikolodo kana a hadzima murengi tshelede.
 - ↳ Murengi u badelela thundu kana tshumelo kana u badela murahu tshelede yo hadzimiwaho tshifhingani tsho tendelaniwaho ngatsho; kana
 - ↳ Arali murengi a tshi go ita mbadelo nthihi fhedzi, mbadelo iyo i itwa nga duvha le ha tendelaniwa ngalo nga murengi na mukolodisi; nahone
 - ↳ Murengi u tea u badela nyingambadelo, na dziñwe mbadelo dzi dzheniswaho kha tshikolodo tsho salaho tsha thundu na tshumelo dzo itwaho nga mukolodisi.
- Murengi na mukolodisi vha ita thendelano ine murengi a **shumisa thundu sa tsireledzo ya tshikolodo** (pawn transaction), disikhaunthu, bondo kana lisi.
- Mukolodisi u ita thendelano ya tshikolodo na muthu muthihi hune muthu uyo a fulufhedzisa u badela tshikolodo tsho itwaho nga muñwe muthu nga murahu ha u wana ndaela i bvaho kha mukolodisi.

(Ndimba 8 ya Mulayo)

Thendelano dzi sa shumiwiho nadzo nga Mulayo

- Thendelano dza vhatu vhane vha vha mashaka, u fana na musi munna a tshi hadzima mufumakadzi wawe tshelede;
- Thendelano dza hune muraḁo wa tshixokofele a hadzima tshelede kha tshotokofele;
- Thendelano dza musi mulanguli wa khamphani a tshi hadzima khamphani tshelede;
- Thendelano dza hune tshivhumbiwa tsha muvhuso tsha hadzimisa kana u hadzima tshelede. Tsumbo ndi ya musi bannga yo hadzima tshelede kha South African Reserve Bank. Tshikolodo itsho a tshi weli fhasi ha Mulayo.

Zwitamennde zwa phanḁa ha thendelano na dzikhothesheni

Mulayo u amba uri murengi u tea u ḁewa **tshitamennde tsha phanḁa ha thendelano** na khothesheni phanḁa ha u saina thendelano ya tshikolodo. Tshitamennde tsha phanḁa ha thendelano ndi dokhumenthe ine ya ḁalutshedza zwidodombedzwa zwa thendelano ya tshikolodo tshine mukolodisi a khou ḁiimisela u ḁea murengi. Murengi u tea a dovha u ḁewa khothesheni ine ya amba nga mbadelo dza tshikolodo tshi ḁoḁwaho. Khothesheni iyi i tea u katela **tshikolodo tsha vhukuma** (principal debt), reithi ya nyingambadelo, tshelede yo fhelelaho ine ya ḁo badelwa, mbadelo dza ḁwedzi na dziḁwe mbadelo. Tshitamennde tsha phanḁa ha thendelano na khothesheni zwi nga ḁwalwa kha dokhumenthe nthihi kana dzo fhambanaho. Khothesheni ine murengi a i wana i vha i ya ngoho lwa maḁuvha maḁanu a mushumo. Arali mukolodisi a saina thendelano na murengi hu saathu u fhela maḁuvha maḁanu a mushumo, mukolodisi u tea u shumisa reithi ye ya ḁwalwa kha khothesheni.

(Ndima 92 na 93 dza Mulayo)

(Reguḁesheni 28 – 31)

Thendelano dzi siho mulayoni

Mulayo u amba uri thendelano dzi tevhelaho a dziho mulayoni:-

- Thendelano dzine murengi a vha a **ñwana** nahone a songo thuswa nga muthu muhulwane musi a tshi saina thendelano. Fhedzi arali murengi o zwifhela mukolodisi uri a tende uri ha ñwana, thendelano i do dzhiwa u vha ya vhukuma;
- Thendelano dzo sainwaho na murengi a songo takalaho thohoni;
- Thendelano dzo itwaho na murengi ane a vha nga fhasi ha **ndangulo ya mulanguli (administration order)** ngeno mulanguli a songo tenda uri hu sainwe thendelano iyo;
- Thendelano dze dza vha hone nga ñwambo wa **kumakhethele kwa khombetshedzo (negative option marketing)**. “Kumakhethele kwa khombetshedzo” ndi zwine zwa itea musi mukolodisi a tshi ñea murengi tshikolodo tshe murengi a sa ite khumbelo yatsho, nahone mukolodisi a amba uri thendelano ya tshikolodo i do dzhiwa sa thendelano ya vhukuma arali murengi a songo hana tshikolodo itsho”.
- Thendelano dza musi mukolodisi a songo ñwaliswa na NCR ngeno mulayo u tshi amba uri u tea u ñwaliswa. Mukolodisi o ñwaliswaho u tea u tana thanziela yawe ya u ñwaliswa na thanziela yo bviswaho nga NCR.

**N.B. Vhañwe vhakolodisi a vha tei u ñwaliswa na NCR,
fhedzi thendelano dzavho dzi laulwa nga Mulayo.**

(Ndimba 89 ya Mulayo)
(Regulesheni 32)

Zwi iteaho kha thendelano dzi siho mulayoni

Arali thendelano ya dzhiwa sa ine ya sa vhe mulayoni nga khothe, mukolodisi ha koni u suwa murengi uri a badele tshelede yo salaho. Mulayo u amba uri mukolodisi u tea u lifhela murengi tshelede dzoṭhe dzo badelwaho, hu tshi katelwa na nyingambadelo nga reithi yo khouthiwaho kha thendelano. Hune zwa waniwa uri murengi u ḡo vha o fa nga u wana arali tshelede yoṭhe yo badelwaho ya newa ene, tshelede iyo i ḡo dzhiwa nga Muvhuso.

(Ndima 89 ya Mulayo)

Zwiteṅwa zwa thendelano ya tshikolodo zwi siho mulayoni

Mulayo a u tendeli u dzheniswa ha zwiṅwe zwiteṅwa kha thendelano dza tshikolodo. Nyiledzo ya idzwo zwiteṅwa na zwidodombedzwa i thusa u tsireledza murengi kha zwiṅwe zwiito zwa vhakolodisi. Zwiṅwe zwa zwiteṅwa zwo iledzwaho ndi zwi tevhelaho:-

- Zwiteṅwa zwa mazwifhi kana zwine zwa nga ita uri murengi a fhurwe;
- Zwiteṅwa zwine zwa amba uri murengi o bvulwa dziṅwe dza dzipfanelo dzawe nga u saina have thendelano. Pfanelo a dzine dzi sa kone u bvulwa dzi katela pfanelo ya nzudzanyululo ya tshikolodo, pfanelo ya uri **thundu dzo dzhiululwaho** dzi rengiswe nga mutengo wo teaho, wa makhethe, na pfanelo ya u hanedza u bviswa ha tshelede kha akhaunthu ya bannga ya murengi;
- Zwiteṅwa zwine zwa kombetshedza murengi uri a tende uri o wana thundu kana zwidodombedzwa kha mukolodisi phanḡa ha musi thundu kana zwidodombedzwa zwi tshi nga waniwa nga murengi;

- Zwiteñwa zwine zwa țođa uri murengi a tende u dzhielwa tshelede nga mukolodisi arali murengi a swika hune a khantsela thendelano;
- Zwițenwa zwine zwa țođa uri murengi a sie zwinwe zwithu kha mukolodisi u fana na ținwalo țin vhuņe, garața dza banngani kana PIN dza garața dza bannga;
- Zwiteñwa zwine zwa tendela mukolodisi uri a dzhie murengi thundu dzawe nga ñwambo wa tshikolodo, nga nņa ha musi murengi o tendela na u laedza uri ndi dzifhio thundu dzine dza nga dzhiwa sa tsireledzo nahone kha thendelano ifhio.

Pfanelo dzi tevhelaho dza mulayo dzi tsireledzaho murengi a dzi koni u pfukwa kha thendelano ifhio kana ifhio ya tshikolodo:

- **Exceptio errore calculi** - zwi amba u ġiambela ho ġisendekaho nga zwo khakheaho musi hu tshi țanganyiswa mbadelo dza tshikolodo.
- **Exceptio non numerate pecuniae** - zwi amba u ġiambela nga muthu kana tshigwada tshine tsha khou suwiwa nge tsha fulufhedzisa u badela tshelede ye ya fheza i songo waniwa nga uyo muthu kana tshigwada itsho.
- **Exceptio non causa debiti** – zwi amba u ġiambela kha uri tshikolodo tsho vhihwaho a tshina mudzio.

Izwi zwi sa pfukhei a zwi kombetshedzi mukolodisi uri a sedzese vhuva hazwo musi thendelano ya tshikolodo i tshi tevhedzwa.

Vha songo saina dokhumenthe i sina tshithu. Mukolodisi a nga dzhenisa zwiñwe zwithu zwe vha si tendelane ngazwo nga murahu ha u saina havho thendelano.

(Ndima 90 & 121 dza Mulayo) (Regulesheni 32)

Zwi iteaho nga ñwambo wa zwitenwa zwa thendelano ya tshikolodo i siho mulayoni

Murengi ha nga suwiwi kana u kombetshedzwa u tevhedza zwidodombedzwa zwa thendelano ya tshikolodo ye ya dzhiwa sa ine i sa vhe mulayoni. Zwidodombedzwa zwi siho mulayoni zwi kwama thendelano nga ngila mbili:

1. Zwi nga ita uri thendelano yothe i dzhiwe sa i siho mulayoni nahone murengi a nga si kombetshedzwe u badela mukolodisi nga fhasi ha thendelano iyo; kana
2. Zwi nga ñwalwa nga huswa nga mulayo kana zwa phumulwa u itela uri zwiñwe zwipiḡa zwa thendelano zwine zwa vha mulayoni zwi dzule zwi mulayoni.

(Ndima 90 ya Mulayo)

Tshanduko dza thendelano dza tshikolodo na u engedzwa / u fhungudzwa ha tshikolodo

Mulayo u amba uri tshanduko inwe na inwe ine ya itwa kha thendelano ya tshikolodo ye murengi a i saina a i nga vhi i mulayoni, nga nḡa ha musi:

- i tshanduko ine ya fhungudza tshikolodo tsha murengi; kana

- murengi o n̄wala maḽedere a u thoma a madzina awe nga thungo ha tsini na he tshanduko ya itwa hone; kana
- tshanduko yo n̄walwa nahone ya sainwa nga murengi na mukolodisi; kana
- tshanduko yo tendelaniwaho nga mulomo yo rekhodiwa ya dovha ya n̄walwa.

Mulayo u tendela murengi uri a laedze mukolodisi, nga luñwalo, uri a fhungudze tshikolodo zwi tshi ḽa kha zwikolodo zwa garaṽa dza khiredithi kana zwa thengo nga akhaunthu. Mukolodisi u tea u ḽivhadza murengi uri tshikolodo tsho fhungudzwa sa zwe murengi a laedzisa zwone naone a sumbedzise na ḽuvha ḽe tsha fhungudzwa ngaḽo.

Murengi o tendelwa u humbela mukolodisi uri a engedze tshikolodo lwa tshifhinganyana kana lwa tshoṽhe. Murengi u tea u tenda, nga u n̄wala, uri hu nga engedzwa tshikolodo tshawe. Nyengedzo ya tshikolodo i nga itea fhedzi luthihi nga n̄waha. Fhedzi murengi a nga humbela u engedzelwa tshikolodo tshifhinga tshiñwe na tshiñwe.

(Ndimas 116 –119 dza Mulayo)

THALUTSHEDZO

- **Tshikolodo tsho tsireledzwaho nga thundu** – thendelano ine murengi a shumisa thundu i sa endedzei sa tsireledzo kha tshikolodo tsho neiwaho;
- **Nwana** –muthu ane a vha fhasi ha minwaha ya 18 a songo wanaho Ndaela ya khothe ya uri u muhulwane;
- **U vha fhasi ha ndangulo ya mulanguli** – ndaela yo bviswaho nga Khothe ya Madzhisiṭiraṭa ine ya shumana na nzudzanyululo ya tshikolodo tshi sa fhiri R50 000 nahone tshikolodo itsho tsha vha fhasi ha ndangulo ya mushumeli wa khothe;
- **U dzhielwa thundu** – musu murengi o kundelwa u badela tshikolodo tshawe nga fhasi ha thendelano ya tshikolodo, nahone mukolodisi o wana ndaela ya khothe i mu neaho maanḁa a u dzhiulula thundu dze dza vha dzo rengiswa nga tshikolodo;
- **Tshitamennde tsha phanḁa ha thendelano** – tshitamennde tshine mukolodisi a nea murengi phanḁa ha u saina thendelano ya tshikolodo. Tshitamennde tshi na zwidodombedzwa zwa thendelano ine ya nga sainwa ya tshikolodo.

ṰHALUTSHEDZO

- **Kumakhethele kwa khombetshedzo (negative option marketing)** – hune mukolodisi a ṱekana nga tshikolodo tshe tshi sa humbelwe. Murengi u tea u hana tshikolodo itsho tshine tsha nga fhedza tsho vha thendelano ya tshikolodo (kha vha vhone ndima ya vhuna u ṱivha zwinzhi).

DZIṆWE ṰHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza murengi (Ndim 2)
- Maitele a u makhettha (Ndim 4)
- Mbadelo (Ndim 5)
- U sarena, pheliso na u badelwa ha tshikolodo nga u ṱavhanya (Ndim 6)

Ndima 4

Maitele a khungedzelo kana u maketa

Ndima ino i sedzana na maitele a u maketa na u rengisa ane vhakolodisi vha tendelwa u a tevhela. I dovha ya sedzana na maitele a songo tendelwaho nga fhasi ha Mulayo. Hu do ambiwa nga thoho dzi tevhelaho:

- Maitele u makhetha a khombetshedzo (negative option marketing)
- Nyiledzo ya maitele a u maketa na thengiso hune muthu a tevhelwa hayani kana mushumoni
- Hune ha tendelwa uri murengi a kungwe na u rengiselwa hayani kana mushumoni.

Maitele a u maketa a khombetsshedzo

Maitele a u maketa a khombetsshedzo ndi zwine zwa itea musi mukolodisi a tshi n̄ea murengi tshikolodo tshe murengi a sa ite khumbelo yatsho, nahone mukolodisi a amba uri thendelano ya tshikolodo i ḡo dzhiwa sa thendelano ya vhukuma arali murengi a songo hana tshikolodo itsho. Mulayo u iledza maitele aya. Thendelano in̄we na in̄we ya tshikolodo nga uyu mukhwa i dzhiwa sa thendelano i siho mulayoni. Izwi zwo ṡandavhudzwa kha Ndimu ya Vhuraru.

Mulayo u dovha wa ombedzela uri murengi u tea u n̄ewa tshikhala tsha u dzhia tsheo kha zwi tevhelaho musi a tshi saina thendelano:

- uri masheleni a tshikolodo a nga engedzwa miṡwedzi miṡwe na miṡwe ya fumimbili
- u wana vhudavhidzani vhuṡwe na vhuṡwe ha zwa u makhetha tshibveledzwa kana u dzheniswa kha mutevhe wa vharengi wa mukolodisi une wa ḡo rengiswa kana u phaḡaladzwa.

(Ndimu 74 ya Mulayo)

Nyiledzo ya maitele a u makhetha tshibveledzwa mushumoni na hayani ha murengi

Mulayo u amba uri mukolodisi ha tei u sala murahu muthe ane a ṡoḡa uri a saine thendelano ya tshikolodo. Mulayo u thivhela u salwa murahu ha vharengi nga u iledza khungedzelo mushumoni na hayani. Fhedzi hu hone hune mukolodisi a nga tendelwa u kunga u rengisa mushumoni na hayani, nahone zwo ṡandavhudzwa afho fhasi.

(Ndimu 75 ya Mulayo)

Ho tendelwaho uri mukolodisi a kunge na u rengisa mushumoni na hayani

Mulayo u tendela u kungedzelwa na u rengiswa ha tshikolodo mushumoni na hayani nga fhasi ha zwi tevhelaho:

- Arali mukolodisi o rambiwa nga murengi uri a ɔe a makhethe kana u rengisela murengi tshikolodo hayani ha murengi;
- Arali mukolodisi o dalela murengi u rengisa thundu kana tshumelo, nahone o ɔikumedza u itela murengi ndugiselo dza tshikolodo u badelela thundu kana tshumelo dzine a khou dzi rengisa;
- Arali mukolodisi a tshi rengisa tshikolodo tsha mveledzisophanɔa, a nga ya mushumoni kana hayani ha murengi a songo rambiwa nga murengi.

Mulayo u tendela u makhethwa kana thengiso ya tshibveledzwa kana tshumelo mushumoni nga fhasi ha zwi tevhelaho:

- Arali murengi a mutholi;
- Arali murengi o tendelana na mukolodisi uri vha nga ɔangana mushumoni wa murengi u kungwa kana u rengiselwa tshibveledzwa kana tshumelo;
- Arali mukolodisi o dzudzanya na mutholi na vhaimele vha dzangano ɔa vhashumi kana mushumi uri mukolodisi a ye mushumoni u makhetha kana u rengisa tshikolodo;
- Arali mukolodisi a tshi khou rengisa tshikolodo tsha mveledzisophanɔa.

(Ndima 75 ya Mulayo)

DZIÑWE ɔHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza murengi (Ndima 2)
- Thendelano dza tshikolodo (Ndima 3)

Ndima 5

Mbadelo

Ndima ino i sedzana na mbadelo dzine mukolodisi a tendelwa u dzi badelisa musi vharengi vha tshi saina thendelano dza zwikolodo. I sedzana na zwi tevhelaho:

- Reithi dza nyingambadelo na mbadelo dza u ita tshikolodo
- Mbadelo dza tshumelo
- Ndindakhombo ya tshikolodo
- Dziñwe mbadelo.

Nyingambadelo na mbadelo dza u ita tshikolodo

Nyingambadelo ndi mbadelo ine mukolodisi a badelisa murengi kha tshelede yo salaho ya thendelano ya tshikolodo. Mbadelo i swikelwa nga tshumiso ya phesenthe ine ya vhidzwa reithi ya nyingambadelo. Nyingambadelo i tea u sumbedzwa kha thendelano ya tshikolodo i sainiwaho nga murengi musu a tshi dzhia tshikolodo. Mulayo u langa reithi dza nyingambadelo nga u amba uri ndi ifhio reithi ine a hu tei u vha n̄tha hayo kha zwikolodo zwo fhambanaho. Kha vha vhone afho fhasi uri ndi dzifhio reithi dzine a hu tei u fhirwa khadzo sa zwe zwa ʔalutshedzwa nga Mulayo.

Mbadelo ya u thoma tshikolodo ndi mbadelo ine mukolodisi a badelisa murengi kha u dzhia hawe tshikolodo. Murengi u kombetshedzea u badela mbadelo iyo arali o saina thendelano ya tshikolodo. Mukolodisi u tea u ʔea murengi tshikhala tsha u badelela mbadelo iyo thungo musu a tshi dzhia tshikolodo sa izwo izwi zwi tshi ita uri hu sa vhe na nyingambadelo dza iyo mbadelo. Mulayo u dovha wa langa mbadelo dza u dzhiwa ha tshikolodo nga u ta nyingambadelo dzine hu sa tee u vha n̄tha hadzo. Kha vha vhone afho fhasi uri ndi dzifhio reithi dzine a hu tei u fhirwa khadzo sa zwe zwa ʔalutshedzwa nga Mulayo. Mbadelo dza u dzhiwa ha tshikolodo a dzi tendelwi u fhira 15% ya tshikolodo tshe murengi a tshi ita.

(Ndimu 101 ya Mulayo)

(Reguʔesheni 36, 39, 40, 41, 42, 45)

Tshakha ya thendelano ya tshikolodo	Nyingambadelo dzine dzi sa tee u iwa ntha hadzo	Mbadelo dzine dzi sa tee u iwa ntha hadzo dza u dzhiwa ha tshikolodo
Thendelano dza bondo dza dzinndu	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 5\%$	R1 000 + 10% ya tshivhalo tshiñwe na tshiñwe tshi fhiraho R10 000 (Mbadelo ya nthesa ndi R5 000)
Zwikolodo zwa u renga (tsumbo, Garaṭa dza khiredithi, Garaṭa dza Mashopho etc)	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 10\%$	R150 + 10% ya tshivhalo tshiñwe na tshiñwe tshi fhiraho R1 000 (Mbadelo ya nthesa ndi R1 000)
Zwikolodo zwi songo tsireledzwaho (tsumbo, Personal loans)	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R150 + 10% ya tshivhalo tshiñwe na tshiñwe tshi fhiraho R1 000 (Mbadelo dza nthesa ndi R1 000)
Nyingambadelo ya tshikolodo tshi songo badelwaho nga tshifhinga (tsumbo, mbadelo dza dokotela, Eskom, Masipala)	2% nga nwedzi	N/A
Zwikolodo zwa Mveledzisophanda:		
• Khadzimiso dza Masheleni dza Mabindu Maṭuku na a Vhukati	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R250 + 10% ya tshivhalo tshiñwe na tshiñwe tshi fhiraho R1 000 (Mbadelo ya nthesa ndi R2 500)
• Khadzimiso ya Masheleni a Nnḡu dza vha wanaho Malamba Maṭuku	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R500 + 10% ya tshivhalo tshiñwe na tshiñwe tshi fhiraho R1 000 (Mbadelo ya nthesa ndi R2 500)
Khadzimiso ya Masheleni ya Tshifhinga Tshipfufhi (i.e. Masheleni a sa fhiri R8 000 ane a badelwa tshifhingani tsha miñwedzi ya rathi	5% nga nwedzi	R150 + 10% ya tshivhalo tshiñwe na tshiñwe tshi fhiraho R1 000 (Mbadelo ya nthesa ndi R1 000)
Zwiñwe zwikolodo zwi songo bulwaho afho nṭha	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 10\%$	R150 + 10% ya tshivhalo tshiñwe na tshiñwe tshi fhiraho R1 000 (Mbadelo ya nthesa ndi R1 000)

Mbadelo dza tshumelo

Mbadelo ya tshikolodo ndi mbadelo ine ha badeliswa murengi kha thendelano ya tshikolodo. Mbadelo ndi ya u shumana na tshikolodo. Mukolodisi a nga badelisa mbadelo iyi nga n̄wedzi kana nga n̄waha. I nga dovha ya badeliswa uya nga thengo in̄we na in̄we. Mulayo u langa mbadelo dzine dza nga badeliswa, nahone izwi zwi itwa nga n̄dila dzo vhalaho hu tshi katelwa u tiwa ha mbadelo dza n̄thesa na uri mbadelo idzo dzi nga itwa hani. Mbadelo ya n̄thesa ya zwino ndi R50.00 nga n̄wedzi. Arali murengi a badela Mbadelo ya n̄waha ya tshumelo, mbadelo ya n̄thesa ine ya nga badeliswa ndi R600.00. Arali tshikolodo tsha badelwa phanda ha tshifhinga nahone nga n̄waha wa mbadelo, mukolodisi u tea u humisela tshipiḡa tsha mbadelo ya tshumelo kha murengi.

(Ndima 101 ya Mulayo)

(Reguḡesheni 44)

Ndindakhombo ya tshikolodo

Mulayo u dovha wa langa ndindakhombo ya tshikolodo. Ndindakhombo iyi ndi ine ya nga ḡoḡea musi murengi a tshi ita tshikolodo tshi fanaho na tsha n̄ḡu kana garaḡa ya khiredithi. Ndindakhombo i do badela tshikolodo tsho salaho kha maḡwe masia u fana na hune murengi a lovha.

Mulayo a u tendeli uri ndindakhombo i fhire tshikolodo tsho dzhiwaho nahone i tea u tsela fhasi musi tshikolodo tshi tshi tsa. Ndindakhombo ya tshikolodo tsha n̄ḡu a i tei u fhira mutengo une n̄ḡu ya nga rengiswa ngawo.

Huna hune murengi a nga tendelwa u khetha uri u toḡa ndindakhombo. Tsumbo, ndindakhombo i a toḡea kha thengo ya goloḡi nga tshikolodo u itela uri tshikolodo tshoḡhe tshi badelwe arali ha bvelela khombo ine ya nga ita uri tshikolodo tshi phumulwe. U kundelwa u ita uri ndindakhombo i vhe ya vhuleme ha goloḡi zwi nga ita uri ndindakhombo i badele fhedzi tshikolodo tsho salaho ngeno muthu hu sina na zwine a wana.

Ndindakhombo ya tshikolodo

Mulayo u amba uri murengi ha tei u kombetshedzwa u dzhia ndindakhombo i nekedzwaho nga mukolodisi nahone a nga khetha u shumisa phoḡisi yawe sa ndindakhombo. Musi murengi a tshi khetha u shumisa ndindakhombo yawe, mukolodisi a nga humbela uri mbadelo dza iyo ndindakhombo dza nḡwedzi dzi badelwe nga mukolodisi fhedzi mukolodisi a toḡe mbadelo idzo kha murengi.

Mbadelo dzoḡhe dza ndindakhombo dzi tea u badelwa nḡwedzi muḡwe na muḡwe nga nḡḡa ha thendelano khulwane dza tshikolodo dza hune ha vha na mbadelo dza nḡwaha. Mbadelo dza nḡwaha dzi tea u badelwa mathomoni a tshifhinga tsha miḡwedzi ya fumimbili u bva mathomoni a tshikolodo. Arali tshikolodo tshihulwane tsha badelwa phanḡa ha tshifhinga, murengi u tea u lifhelwa tshipiḡa tsha mbadelo dze a ita ho sedzwa miḡwedzi ye ya vha yo sala ya tshikolodo.

Kha vha kwamane na mueletshedzi wa zwa masheleni ane a vha na laisentsi phanda ha u ḡikumedza kha ndindakhombo.

(Ndimba 101 & 106 dza Mulayo)

Dziñwe mbadelo

Mualyo, hu tshi katelwa na dziñwe mbadelo dzo bulwaho kha ino ndima, u dovha wa tendela uri vhakolodisi vha badelise mbadelo dza zwi tevhelaho:

- **Mbadelo dza u sa badela nga ngona.** Heyi ndi mbadelo ine mukolodisi a nga badelisa murengi ane a sa khou badela tshikolodo nga ngona. Mbadelo idzi ndi dza zwe mukolodisi a zwi badelela kha ndingo dza u ñvhadza murengi uri ha khou tevhela thendelano. Mbadelo idzi a dzi kateli u rwela murengi luñingo. Mulayo u amba uri mukolodisi ha tei u badelisa mbadelo dzi fhiraho dze ene a dzi badela musi a tshi ñvhadza murengi. Mulayo u amba uri mbadelo dza luñwalo dzi tea u lingana na mbadelo dzo tendelwaho nga khothe, na mbadelo dza vhukuma dzo itwaho musi hu tshi rumelwa luñwalo lwo redzhisitiwaho.
- **Mbadelo dza kojeke.** Mbadelo dza kojeke ndi mbadelo dzine mukolodisi a dzi badela musi a tshi linga u kojeka tshikolodo tsho salelaho murahu. Mulayo u amba uri mukolodisi ha tei u badelisa mbadelo dza kojeke dzine dza fhira dzo tendelwaho nga khothe.

In duplum rule i amba uri arali murengi a vha a sa khou badela nga ngona, nyingambadelo a i tei u fhira tshikolodo tsho salaho nga tshifhinga tsha u sa badela nga ngona.

**(Ndima 101)
(Regulesheni 46 48)**

THALUTSHEDZO

RR= REPO Rate – reithi ya tshiofisi i badelwaho nga dzibannga muso dzo hadzima tshelede kha South African Reserve Bank (Reithi iyi asi ila ine ya vhidzwa reithi ya prime). REPO Rate i a nwalwa kha zwipiḡa zwa zwa masheleni zwa dzigurannḡa. Vha nga kwama bannga ya tsini u ḡivha zwinzhi.

DZIḆWE ṬHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza murengi (Ndimā 2)
- Thendelano dza tshikolodo (Ndimā 3)
- U sarena, pheliso na u badelwa ha tshikolodo nnga u ṭavhanya (Ndimā 6)
- U sa badela nga ngona na u vhona uri hu a badelwa (Ndimā 7)

Ndima 6

Pheliso, u sarena na u badelwa ha tshikolodo nga u ṭavhanya

Ndima iyi i sedzana na u fheliswa ha thendelano dza tshikolodo. Ndi lini nahone hani hune thendelano dza nga fheliswa nahone zwi kwama hani murengi. Zwi tevhelaho zwi go sedzwa:

- U fheliswa ha thendelano ya tshikolodo nga murengi kana mukolodisi;
- U badelwa nga u ṭavhanya ha tshikolodo;
- Pfanelo ya murengi ya u badela tshikolodo nga u ṭavhanya;
- Thendelano dza ḷisi kana mbadelo dza n̄wedzi dzo sainiwaho nga murengi fhethu hune hu sa vhe hune mukolodisi a shumela hone; na uri
- U sarendwa kana u vhuiselwa murahu ha thundu zwi kwama hani murengi.

U fheliswa ha thendelano ya tshikolodo nga murengi kana mukolodisi

Mulayo u țalutshedza uri murengi a nga fhelisa thendelano ya tshikolodo tshifhinga tshiñwe na tshiñwe nga u badela tshelede yo salaho. Tshelede yo salaho ndi ine ya katela zwi tevhelaho:-

- Tshelede ine ya kha ɗi kolodiwa nga ɗuvha ɗa pheliso ya tshikolodo;
- Nyingambadelo yo salaho kha tshikolodo nga ɗuvha ɗa pheliso ya tshikolodo;
- Mbadelo dziñwe dzo teaho u badelwa nga ɗuvha ɗa pheliso ya tshikolodo;
- Mbadelo dza u badelwa ha tshikolodo nga u țavhanya ha zwikolodo zwi hulwane sa zwe zwa țalutshedzwa afho fhasi.

A huna mbadelo dza ndațiso dza u fheliswa ha tshikolodo nga u țavhanya kha **thendelano dza zwikolodo zwițuku**. Arali murengi a tshi țoɗa u fhelisa **thendelano ya tshikolodo tshihulwane** i.e. thendelano ya tshikolodo tshine tsha vha nțha ha R250 000 kana thendelano ya tshikolodo tsha nņu, mbadelo ine ya tea u itwa ya pheliso ya tshikolodo i nga katela mbadelo ya u fhelisa tshikolodo nga u țavhanya. Mbadelo iyo a yo ngo tea u fhira nyingambadelo ya miñwedzi miraru arali murengi o nea nđivhadzo ya u țoɗa u fhelisa tshikolodo nga u țavhanya. Nđivhadzo ya murengi i do fhungudza nyingambadelo ya miñwedzi miraru ya pheliso ya tshikolodo nga u țavhanya.

Mulayo u tendela mukolodisi uri a fhelise thendelano ya tshikolodo nga u țavhanya arali murengi a sa khou badela mbadelo nga nđila yo teaho.

(Ndimu 125 ya Mulayo)

U badelwa nga u tāvhanya ha tshikolodo

Mulayo u amba uri murengi a nga badela tshelede nanzhi ya mbadelo dza n̄wedzi nga u tāvhanya. Mukolodisi ha tei u hanela mbadelo idzo dzi itwaho nga murengi kana u mu dzhiela vhukando.

Mulayo u amba uri musi murengi a tshi ita mbadelo dzine dza vha dza min̄wedzi ine ya kha ḡi ḡa, Mulayo u amba uri mukolodisi u tea u phaḡaladza mbadelo nga n̄ḡila i tevhelaho:-

- Tsha u thoma, u badela nyingambadelo dza itsho tshifhinga dza thendelano ya tshikolodo;
- Tsha vuvhili, u badela mbadelo dziḡwe na dziḡwe dza itsho tshifhinga;
- Tsha vhuraru, u fhungudza tshikolodo.

(Ndimā 126 ya Mulayo)

Pfanelo dza mukolodi dza u badela tshikolodo nga u tāvhanya

Mulayo u tendela murengi uri a badele tshikolodo tshifhinga tshiḡwe na tshiḡwe phanḡa ha ḡuvha ḡo tiwaho kha thendelano. Murengi ha kombetshedzei u n̄ea n̄ḡivhadzo ya uri u tḡḡa u badela tshikolodo tshi fhele nga u tāvhanya.

Kha zwikolodo zwihulwane, musi murengi a tshi ita pfanelo yawe, u ḡo badeliswa tshelede ya pheliso ya tshikolodo nga u tāvhanya, sa zwe zwa bulwa afho n̄ḡa. Muthu o dzhiaho vhuḡifhinduleli ha tshikolodo tsha muḡwe u na pfanelo iyi. Muthu o dzhiaho vhuḡifhinduleli ha tshikolodo tsha muḡwe ndi muthu we a tenda u ḡo badela tshikolodo tsha muḡwe muthu arali muthu we a ita tshikolodo a tshi nga kundelwa u nga badela tshikolodo itsho.

(Ndimā 125 ya Mulayo)

Ḳisi kana thendelano ya thengiso nga tshikolodo ye ya sainwa nga murengi fhethu hune hu sa vhe hune mukolodisi a shumela hone

Arali murengi a saina Ḳisi kana thendelano ya thengiso nga tshikolodo fhethu hune hu sa vhe hune mukolodisi a shumela hone, murengi a nga khantsela thendelano iyo hu saathu u fhela maḁuvha maḁanu a mushumo. Murengi a nga khantsela thendelano nga u humisela thundu kana nga u badelela tshumelo dzo no itwaho nga mukolodisi. Mulayo u amba uri mukolodisi u tea u ḡea murengi tshelede ye a vha o no i badela, nga nḡa ha tshinyalelo dzo iteaho musi thundu dzi kha murengi na mbadelo dzine murengi a ḡo tea u dzi badela kha tshumiso ya thundu.

(Ndimā 121 ya Mulayo)

U sarenda kana u humiswa ha thundu nga murengi na uri zwi kwama hani murengi

Mulayo u amba uri murengi a nga fhelisa thendelano ya tshikolodo tshifhinga tshinwe na tshinwe nga u humisela thundu kha mukolodisi. Musi murengi a tshi humisela thundu kha mukolodisi, mukolodisi u lavhelelwa u rengisa thundu idzo nahone a ite uri akhaunthu ya mukolodisi i sumbedze uri a i tsha koloda. Arali tshelede yo waniwaho kha thengiso ya thundu i tshi fhira tshikolodo tsha murengi, mukolodisi u tea u ḡea murengi tshelede iyo ya nḡha ha tshikolodo. Arali tshelede yo waniwaho i fhasi ha ino kolodwa nga murengi, murengi u kombetshedzea u badela tshelede yo ḡahelaho hu saathu fhela maḁuvha a 10.

(Ndimā 127 ya Mulayo)

THALUTSHEDZO

- **Thendelano thukhu ya tshikolodo** - thendelano ya tshikolodo tshi swikaho R15 000
- **Thendelano ya vhukati ya tshikolodo** - thendelano ya Tshikolodo ya vhukati ha R15 001 na R250 000
- **Thendelano khulwane ya tshikolodo** - thendelano ya tshikolodo ya tshelede ine ya vha n̄tha ha R250 000.

DZIÑWE THOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza Murengi (Ndima 2)
- U sa badelela tshikolodo na u vhonwa uri thendelano i a tevhedzwa (Ndima 7)
- U vhona uri Mulayo u a tevhedzwa (Ndima 11)

Ndima 7

U sa badela tshikolodo na u dzhia vhukando ha u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa

Ndima iyi i sedzana na maga a teaho u tevhelwa musi murengi a sa koni u badela tshikolodo sa zwe ha tendelaniwa. Zwi tevhelaho zwi a sedzwa kha ino ndima:-

- Kojeke i songo tendelwaho na kushumele kwa u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa;
- Maga a teaho u tevhelwa nga mukolodisi phanḁa ha u dzhia vhukando ha u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa;
- Kuitele kwa zwithu khothe.

Koleke i songo tendelwaho na kushumele kwa u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa

Musi murengi a sa koni u badela tshikolodo, mukolodisi u do dzhia maga a u koleka tshelede yo teaho u badelwa nga itsho tshifhinga. Hezwi zwi vhidzwa uri ndi u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa. Mulayo u thivhela zwiñwe zwiito zwine zwa nga itwa nga mukolodisi. Mukolodisi ha ngo tendelwa u dzhia dokhumenthe dzi tevhelaho:-

- Linwalo la vhone (ID)
- Garaṭa ya debithi kana ya khiredithi
- Garaṭa ya ATM
- Nomboro ya tshiphiri ya garaṭa.

(Ndima 90 & 133 dza Mulayo)

Maga a teaho u tevhelwa nga mukolodisi phanda ha u dzhia vhukando ha u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa

Musi murengi a songo badela tshikolodo, mukolodisi u tea u thoma a riwalela murengi lunwalo u mu divhadza uri akhaunthu yawe yo ima nga ndila de. Murengi u vha o kundelwa u badela tshelede yo teaho u badelwa nga itshi tshifhinga arali ho no fhela maḁuvha a 20 a mushumo mbadelo i saathu u itwa. Ndivhadzo i tea u dzinginya uri mukolodi a ise thendelano ya tshikolodo kha muletshedzi wa tshikolodo kana khothe ya vharengi kana **Ombudsman** o teaho. Ndivho ya u rumela fhungo ndi u thusa murengi na mukolodisi uri vha kone u tandulula thaidzo kana uri vha tendelane kha mbekanyamaitele ine ya do ita uri mbadelo dza tshikolodo dzi itwe nga ngona. Mukolodisi ha koni u dzhia vhukando ha mulayo phanda ha u bvisa ndivhadzo na u divhadza murengi nga ha pfanelo dzawe. Arali murengi a kundelwa u kwama mukolodisi kana Ombudsman hu saathu u fhela maḁuvha a 10, mukolodisi a nga dzhia vhuñwe vhukando ha u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa.

(Ndima 129 ya Mulayo)

Kuitele kwa zwithu khothe

Mukolodisi a nga ya Khothe ya Madzhisiṭiraṭa u ita khumbelo ya u vhona uri tshikolodo tsho salelaho muraru tshi a badelwa arali zwi tevhelaho zwo itea:-

- Murengi a songo fhindula ṅdivhadzo yo bviswaho ya u laedza uri tshikolodo tsho salelaho murahu tshi badelwe;
- Murengi o hana mudzinginyo wo itwaho nga mukolodisi kha ṅdivhadzo, une wa dzinginya ṅdila dza u tandulula thaidzo kana u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa; kana
- Murengi a songo kwama Mueletshedzi wa Zwikolodo hu saathu u fhela maḍuvha a 10 mushumo.

Murengi a nga khantsela thendelano ya tshikolodo nga u humisa thundu. Mukolodisi u ḡo tea u rengisa thundu. Murengi u ḡo tea u badela tshelede yo ṭahelaho nga murahu ha thengiso ya thundu arali thundu dzo rengiswa nga mutengo wa fhasi. Mulayo u amba uri mukolodisi a nga ya khothe u wana ndaela ya uri a wane tshelede yo ṭahelaho arali tshelede iyo i songo badelwa hu saathu u fhela maḍuvha a fumi a mushumo.

Khothe i ḡo shumana fhedzi na khumbelo ya mukolodisi arali thendelano ya tshikolodo i si fhasi ha **tsedzuluso ya tshikolodo**. He murengi na mukolodisi vha tendelana kha mbekanyamaitete ya u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa nga ngona, nahone murengi o tevhedza thendelano, mukolodisi ha koni u u ya khothe kha zwi kwamaho iyo thendelano.

(Ndima 130 ya Mulayo)

THALUTSHEDZO

- **Ombudsman** – tshivhumbiwa tsho q̄iimisaho nga tshoṭhe tsha thandululo ya thaidzo.
- **Tsedzuluso ya tshikolodo** –u sedzwa ha zwikolodo zwoṭhe zwa murengi u itela u vhona arali murengi a tshi nga kona mbadelo dza ṅwedzi.

DZIṆWE ṬHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza murengi (Ndima 2)
- U sarena na u badela tshikolodo nga u ṭavhanya (Ndima 6)
- Nyeletshedzo ya tshikolodo (Ndima 8)
- Khanedzano na mbilahelo (Ndima 10)

Ndima 8

Nyeletshedzo ya zwa zwikolodo

Ndima iyi i sedzana na nyeletshedzo ya zwikolodo. I do sedzana na zwi tevhelaho:

- Uri murengi a nga swikelela hani tshumelo ya nyeletshedzo ya zwikolodo, hezwi zwi amba uri o tou diisa ene muṅe, kana o rumelwa nga mukolodisi, kana o laedzwa nga khothe
- U mbwandamela zwikolodoni zwi amba mini?
- Khadzimo kana khadzimiso ya masheleni i sina vhuḍifhinduleli ndi mini?
- Nzudzanyo hafhu ya tshikolodo ndi mini?
- Zwine zwa ṭaha nga ṅwambo wa nzudzanyo hafhu ya tshikolodo

Nyeletshedzo ya zwikolodo

Nyeletshedzo ya zwikolodo ndi kushumele kune ndivho yakwo ha vha u thusa u dzudzanyulula tshikoldo tsha murengi a sa koni u badelela zwikolodo zwawe. Mukolodi u tea u ambedzana na mueletshedzi wa zwikolodo ane a ḡo ambedzana na mukolodisi uri hu dzudzanyululwe tshikolodo. Ndivho ya nyeletshedzo ya zwikolodo ndi u thusa vhakolodi uri vha kone u badela zwikolodo zwavho.

(Ndimba 86 ya Mulayo)

(Regulesheni 24, 26)

Mukolodi a nga swikelela hani tshumelo dza nyeletshedzo ya zwikolodo

Huna ngila tharu dzine mukolodi a nga swikelela ngadzo tshumelo dza nyeletshedzo ya zwikolodo

1. Nga ene mure

Mukolodi a nga diisa kha **Mueletshedzi wa Zwikolodo** arali a tshi pfa uri ha tsha kona u badela zwikoldo zwawe. Mueletshedzi wa Zwikolodo u ḡo ita tzedzuluso ya tshiimo tsha murengi tsha zwikolodo u vhona uri murengi o mbwandamela zwikolodo naa. Nzudzanyo hafhu ya tshikolodo i a ḡalutshedzwa afho fhasi.

2. O rumelwa nga mukolodisi

Mulayo u kombetshedza mukolodisi u dzhia vhuṅwe vhukando phanḡa ha musi a tshi nga dzhiela murengi o kundelwaho u badela tshikolodo vhukando ha mulayo. Vhuṅwe vhukando vhune a nga vhu dzhia vhu katela u nea mukolodi ngivhadzo i mu tsivhudzaho uri ha khou badela tshikolodo tshawe nga pfanelo. Ngivhadzo i tea u dovha ya ḡivhadza mukolodi uri u na pfanelo ya u ya kha Mueletshedzi wa Zwikolodo u humbela u thuswa.

(Ndimba 129 ya Mulayo)

3. O laedzwa nga khothe

Arali khothe ya wana uri murengi o iswaho khothe a nga vha o mbwandamela zwikolodoni, khothe i nga rumela murengi kha Mueletshedzi wa Zwikolodo.

(Ndima 85 ya Mulayo)

(Regulesheni 26)

U mbwandamela zwikolodoni zwi amba mini?

Murengi u vha o mbwandamela zwikolodoni musi a sa koni u badelela zwikolodo zwawe mafheloni a n̄wedzi. Mulayo u amba uri arali Mueletshedzi wa Zwikolodo o ita tzedzuluso nahone o tshea uri murengi a nga si kone u badelela zwikolodo zwawe mafheloni a n̄wedzi, mukolodi uyo ndi mukolodi o mbwandamelahpo zwikolodoni.

(Ndima 79 ya Mulayo)

Vhaletshedzi vha zwikolodo vha dovha vha thusa vharengi nga n̄divho ya zwa masheleni, u fana na u dzudzanya kushumisle kwa tshelede.

Naho mukolodi a na pfanelo ya u ita khumbelo ya nzudzanyo hafhu ya tshikolodo, hezwi a zwi ambi uri u ḡo ṭanganedzwa kha tshumelo. Nga murahu ha u sedzulusa tshiimo tsha masheleni tsha murengi, Mueletshedzi wa Zwikolodo a nga tshea uri murengi ha ngo mbwandamela zwikolodoni. Mueletshedzi wa Zwikolodo u tea u n̄ea murengi luñwalo lwa u sa ṭanganedzwa hawe kha tshumelo.

Murengi o wanaho luñwalo lwa u hanelwa u ṭanganedzwa kha tshumelo a nga ya khothe, hu saathu u fhela **maḡuvha a 20 a mushumo**, a hambela uri khothe i mu dzhie sa murengi o mbwandamelaho zwikolodoni. Murengi a nga dovha a hambela khothe uri i tshee uri thendelo dzawe

dza zwikolodo ndi thendelo dzi sina vhuḍifhinduleli nahone i laedze uri tshikolodo tshi dzudzanyulwe (kha vha vhone afho fhasi).

(Ndimba 86 ya Mulayo)

(Regulesheni 25)

Thendelano ya tshikolodo i sina vhuḍifhinduleli ndi mini?

Mulayo u kombetshedza mukolodisi u vhona uri murengi a nga kona u badela tshikolodo phanga ha musi a tshi nekana nga itsho tshikolodo. Arali mukolodisi a kundelwa u ita ngauralo, thendelano i nga dzhiwa sa thendelano i sina vhuḍifhinduleli. Thendelano i dzhiwa sa ine i sa vhe na vhuḍifhinduleli arali:

- Mukolodisi a sa iti tzedzuluso kwayo ya tshiimo tsha murengi u vhona uri murengi a nga kona u badela tshikolodo naa;
 - Mukolodisi a tshi nekana nga tshikolodo naho zwi tshi tou vha khagala uri murengi ha nga koni u badela tshikolodo;
 - Murengi a sa pfesesi pfanelo dzawe na vhuḍifhinduleli hawe na mbadelo dzine dza vha hone dza u dzhia hawe tshikolodo.

(Ndimba 80 ya Mulayo)

Ndi kotho fhedzi ine ya nga tshea uri thendelano ndi i sina vhuḍifhinduleli musi yo humbelwa u ita ngauralo nga murengi kana Mueletshedzi wa Zwikolodo.

Kotho i nga fhaheha thendelano ye ya dzhiwa sa ine i sa vhe na vhuḍifhinduleli. I nga dovha ya shandukisa zwidodombedzwa zwa thendelano, kha uri tshelede i nga badelwa hani nga murengi. Mukolodisi a nga si kone u dzhenisa nyingambadelo kana dzinwe mbadelo kha thendelano yo fhahewaho.

(Ndimba 84 ya Mulayo)

(Regulesheni 23)

Nzudzanyo hafhu ya tshikolodo ndi mini?

Nzudzanyo hafhu ya tshikolodo ndi musu Mueletshedzi wa Zwikolodo a tshi sedzulusa thendelano ya tshikolodo nahone a dzudzanyulula kabadelele.

Mueletshedzi wa Zwikolodo u do thoma a linga u dzudzanyula tshikolodo nga u ita mudzinginyo kha vhakolodisi vhothe vha kolodwaho na u vhona uri vhothe vha kwameaho vha a tendelana. Arali ha vha na thendelano, Mueletshedzi wa Zwikolodo a nga humbela Tribunal kana khothe uri i bvise thendelano.

Arali ha sa vha na thendelano, Mueletshedzi wa Zwikolodo a nga rumela fhungo ilo kha khothe ya Madzhisiṭiraṭa. Khothe ya Madzhisiṭiraṭa i tea u thetshesela fhungo ilo nahone ya bvisa tsheo yo teaho.

(Ndima 86 ya Mulayo)

(Regulesheni 24)

Zwi iteaho musu ho dzudzanyulwa tshikolodo

Musu murengi o vhewa nga fhasi ha tsedzuluso ya tshikolodo, mukolodisi ha tei u mu dzhiela vhukando ha mulayo. Murengi ane tshikolodo tshawe tsha khou dzudzanyulwa ha ngo tendelwa u ita khumbelo kana u engedza tshikolodo. Tshikolodo tshithihi fhedzi tshine murengi a nga ita khumbelo yatsho **ndi tshikolodo tsha u fhelisa zwiṅwe zwikolodo.**

Murengi ane a kundelwa u badela tshikolodo nga fhasi ha thendelano yo dzudzanyulwaho u do bviswa kha tsedzuluso ya tshikolodo nahone vhakolodisi vha mu dzhiela vhukando ha mulayo.

(Ndima 86 ya Mulayo)

“Thanziela ya u Badelwa ha tshikolodo” (Clearance Certificate) ndi mini?

Murengi we a badela tshikolodo tshawe nga fhasi ha thendelano ya nzudzanyulo ya tshikolodo u tea u wana “Thanziela ya u Badelwa ha zwikolodo” u bva kha Mueletshedzi wa Zwikolodo. Thanziela iyi i do ita uri dzina la murengi li bviswe kha rekhodo ya zwikolodo ine ya vha kha biro ya tshikolodo. Zwothe zwe zwa vha zwo nwalwa kha mutevhe zwa malugana na tshikolodo zwi tea u phumulwa. Arali Mueletshedzi wa Zwikolodo a hana u nekana nga thanziela, murengi a nga ya kha Tribunal u sedzulusa tsheo ya Mueletshedzi wa Zwikolodo.

(Ndim 71 ya Mulayo)

(Regulesheni 27)

DZIÑWE THOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- U sa badela tshikolodo na u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa lwa mulayo (Ndim 7)

THALUTSHEDZO

- **Maḡuvha a mushumo:** Maḡuvha oḡhe, hu sa katelwi Migivhela, Dziswondaha, Maḡuvha a Vhuawelo;
- **Nyeletshedzo ya Zwikolodo:** Tsedzuluso ya u sedza u mbwandamela zwikolodoni na nzudzanyo hafhu ya tshikolodo;
- **Mueletshedzi wa Zwikolodo:** Muthu o ṅwaliswaho na NCR sa Mueletshedzi wa Zwikolodo nahone a thusaho vhakolodi nga nzudzanyo hafhu ya tshikolodo;
- **Tshikolodo tsha u fhelisa zwiṅwe zwikolodo:** Tshikolodo tshine tsha itwa nga mukolodi u itela u fhelisa zwikolodo zwawe zwoḡhe a sala atshi khou badela itsho tshithihi.

DZIṅWE THOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza murengi (Ndima 2)
- Maitele a Khungedzelo (Ndima 4)
- Mbadelo (Ndima 5)
- U sarena, pheliso na u badelwa nga u ṅavhanya ha tshikolodo (Ndima 6)

Ndima 9

Biro dza zwikolodo na zwidombedzwa zwa zwikolodo

Ndima ino i do sedzana na zwi tevhelaho:

- Zwidombedzwa zwa vharengi
- Ndi zwifhio zwidombedzwa zwine zwa nga vhulungwa?
- Ndi zwifhio zwidombedzwa zwine zwi sa tee u vhulungwa?
- Zwiko zwa zwidombedzwa
- Tshifhinga tsha u vhulunga zwikolodo
- U bviswa ha zwidombedzwa na u hanedza zwidombedzwa zwo khakheaho
- Zwine zwa itwa phanda ha u dzhenisa zwidombedzwa kha mutevhe wa vha sa bedeli nga ngona
- Tshumiso dza zwidombedzwa zwa zwikolodo.

Mulayo u kombetshedza Nationa Credit Regulator uri i nwalise na u **langa** biro dzothe dza zwikolodo. Mulayo u dovha wa talutshedza uri ndi zwifhio zwidodombedzwa zwine zwa nga vhulungwa nga biro ya zwikolodo, ndi nnyi ane a nga rumela zwidodombedzwa kha biro, ndi nnyi ane a nga wana zwidodombedzwa kha biro na uri zwidodombedzwa zwi nga vhulungwa tshifhinga tshingafhani nga biro. Zwidodombedzwa zwa murengi zwi nga vha zwa muthu ene muṅe kana zwa zwikolodo.

(Ndim 43 & 70 dza Mulayo)

(Regulesheni 17)

Zwidodombedzwa zwa zwikolodo zwa murengi

Mulayo u laula tshumiso ya **zwidodombedzwa zwa zwikolodo** zwa murengi. Fhedzi thalutshedzo ya “zwidodombedzwa zwa zwikolodo zwa murengi” yo tandavhuwa nahone i katela zwidodombedzwa zwinzhi zwa murengi u fana na:

- Divhadzwakale ya zwikolodo ya murengi
 - ↳ Thendelano dza zwikolodo dzo sainiwaho;
 - ↳ Divhadzwakale ya kubadelele kwa zwikolodo;
 - ↳ Arali murengi a kha tsedzuluso ya tshikolodo kana o vhuya a vhewa kha tsedzuluso ya tshikolodo;
- Divhadzwakale ya tshiimo tsha masheleni tsha murengi:
 - ↳ Tshiimo tsha masheleni tsha kale na tsha zwino;
 - ↳ Thundu dzawe na zwikolodo;
- Zwiṅwe zwidodombedzwa zwa murengi u fana na:
 - ↳ Pfunzo, mushumo na divhadzwakale ya mishumo;
 - ↳ Nomboro ya Linwalo la vhuṅe (ID);
 - ↳ Dzina;
 - ↳ Duvha la mabebo;

- ↳ Aqirese ya fhethu hune muthu a dzula hone;
- ↳ Uri muthu o mala/malwa naa;
- ↳ Zwidodombedzwa zwa vhukwamani.

(Ndimu 70 ya Mulayo)
(Regulesheni 18)

Ndi zwifhio zwidodombedzwa zwine zwa nga vhulungwa?

Zwidodombedzwa zwothe zwa murengi zwo nwalwaho afho ntha, hu tshi katela na zwidodombedzwa zwi tevhelaho, zwi nga vhulungwa nga biro ya zwikolodo:

- Zwidodombedzwa zwa kubadelele kwa tshumelo dza tshothe;
- Zwidodombedzwa zwiwe na zwiwe zwine zwa todea kha u vhololola vhufhura;
- Zwidodombedzwa zwa mbadelo dzo itwaho nga murengi kha tshikolodo tsho rengiselwa muwe muthu;
- Zwiwe zwidodombedzwa, arali murengi o nea thendelo ya uri zwi nga rumelwa kha biro ya zwikolodo, nahone arali mukolodisi o divhadza murengi uri zwidodombedzwa izwo zwi do shumiswa ngafhi nahone hani.

(Regulesheni 18)

Ndi zwifhio zwidodombedzwa zwi songo teaho u vhulungwa?

Mulayo u amba uri zwidodombedzwa zwi tevhelaho zwa muthu a zwi tei u vhulungwa nga biro ya zwikolodo:

- Murafho;
- Uri muthu u tshimbizana na dzangano ifhio la zwa politiki;
- Tshiimo tsha mutakalo / divhadzwakale ya mutakalo;

- Vhurereli kana zwine muthu a tenda khazwo;
- Zwa vhudzekani uri muthu u funa vha inwe mbeu kana mbeu yawe naa;
- Uri muthu ndi muraḡo wa dzangano ʒa vhashumi naa.

(Reguʒesheni 18)

Zwiko zwa zwidombedzwa zwa zwikolodo

Vhathu kana zwiimiswa zwi tevhelaho ndi zwone fhedzi zwine zwa vha na thendelo ya u rumela zwidombedzwa:

- Vhakolodisi;
- Vhakolodi musi vha tshi khou khakhulula zwidombedzwa zwo khakheaho;
- Muvhuso, khothe kana muthu a shumaho khothe;
- Muisedzi wa tshumelo dza tshoṡhe;
- Khamphani dza ndindakhombo;
- Zwiimiswa zwi ṡoḡisisaho vhufhura;
- Magudedzi a pfunzo u fana na dziyunivesithi;
- Vhakoleki vha zwikolodo;
- Dziṡwe biro dza zwikolodo.

(Ndimu 70 ya Mulayo)

(Reguʒesheni 18)

Tshifhinga tsha u vhulungwa ha zwidombedzwa

Mulayo u ṡalutshedza tshifhinga tshine zwidombedzwa zwa nga vhulungwa. Kale biro dzo vha dzi tshi ḡilanga uri tshifhinga tsha u vhulungwa zwidombedzwa ndi tshingafhani. Zwifhinga zwa u vhulungwa ndi zwi tevhelaho:

	Khethekanyo	Thalutshedzo	Zwi vhulungwa
1	Khanedzano	Murengi una pfanelo ya u hanedza zwi si zwone. Hezwi ndi zwidodombedzwa zwo hanedzwaho, zwa haniwa nga murahu ha thodisiso.	Miñwedzi ya 18
2	Mbudziso	Zwidodombedzwa zwa muthu a toḡaho zwidodombedzwa zwa mukolodi	Miñwaha mivhili
3	Kubadelele	Zwidodombedzwa zwa kubadele kwa zwikolodo zwe mukolodi a vha o saina thendelo dza zwikolodo	Miñwaha miṭanu
4	Zwidodombedzwa zwi si zwa vhuḡi	Zwidodombedzwa zwi fanaho na kubadelele u fana na u sa badela nga tshifhinga, u sa badela nga ngona, na u sa badela	Nwaha muthihi
5	Zwidodombedzwa zwi si zwa vhuḡi	Zwidodombedzwa zwa u dhiwa ha vhukando nga mukolodisi u kombetshedza murengi uri a badele, u fana na vhukando ha mulayo, u phumulwa ha tshikolodo, etc	Miñwaha mivhili
6	Nzudzanyulo	Zwidodombedzwa zwine zwa vha fhasi ha tsedzuluso	U swikela musi ho no bviswa kijiarentse
7	Khathulo dza khothe	Khatulo dzo itwaho nga khothe	Miñwaha miṭanu kana musi zwo bviswa nga khothe
8	Ndaela dza ndangulo	Ndaela dza u vhea murengi fhasi ha ndangulo	Miñwaha ya 10 kana musi zwo bviswa nga khothe
9	U dzhielwa thundu (sequestrations)	Ndaela yo bviswaho nga khothe musi murengi o dhiwa sa muthu a si tshena tshelede	Miñwaha ya 10 kana musi zwo bviswa nga khothe
10	U dzhielwa thundu (Liquidations)	Ndaela yo bviswaho nga khothe musi khamphani yo wa	U ya nga hu sa fheli
11	Mvusuludzo (Rehabilitation)	Ndaela ya khothe ya u bvisa muthu kana khamphani yo waho kha mutevhe nga murahu ha u badelwa ha tsikolodo	Miñwaha miṭanu
12	Zwiñwe zwidodombedzwa	Zwidodombedzwa zwiñwe na zwiñwe zwi songo bulwaho afha	Miñwaha mivhili

(Ndima 73 ya Mulayo) (Reguḡesheni 17)

U bviswa ha zwidombedzwa na u hanedza zwidombedzwa zwo khakheaho

Murengi u na pfanelo ya u hanedza zwidombedzwa zwo khakheaho zwo farwaho nga biro ya zwikolodo. Murengi u tea u divhadza biro ya zwikolodo uri zwidombedzwa zwine ya vha nadzwo zwo khakhea. Biro i tea u dzumba izwo zwidombedzwa nga u tshanyanya, musi i tshi fhedza u divhadzwa, uri zwi sa shumiswe nga muthu. Biro i vha na maḁuvha a 20 a mushumo a u wana vhuḁanzi ha uri zwidombedzwa ndi zwone. Arali ya kundelwa u ita ngauralo, i tea u bvisa zwidombedzwa kha rekhodo dzayo.

Arali biro ya vha na vhuḁanzi ha uri zwidombedzwa ndi zwone, fhedzi murengi ene a sa tendi, murengi a nga humbela National Credit Regulator, hu saathu u fhela maḁuvha a 20 a mushumo, uḁodisisa fhungo ilo.

Ndima 73 ya Mulayo i tendela u “swielwa” hune ha kombetshedza biro dza zwikolodo uri dzi bviswe zwiḁwe zwidombedzwa kha rekhodo dzadzo. Reguḁesheni ntswa dzo phaḁaladzwa hanone dzi kombetshedza biro dza zwikolodo u bvisa zwiḁwe zwa zwidombedzwa sa “u swiela nga khathihi”.

U divha zwinzhi malugana na izwi kha vha sedza Dzireguḁesheni kha Gazette no. 28864.

(Ndima 72 & 73 dza Mulayo)

(Reguḁesheni 20)

Zwi itwaho phanda ha u rumelwa ha zwidombedzwa kha biro ya zwikolodo

Muthu muñwe muñwe kana tshiimiswa tshiñwe na tshiñwe tsho tendelwaho u isa zwidombedzwa kha biro ya zwikolodo u tea u dzhia maga a pfa dzaho u vhona uri zwidombedzwa zwo ñekedzwaho ndi zwa vhukuma. Arali tshikolodo tshi songo **salwa murahu**, mukolodisi ha ngo tendelwa u rumela zwidombedzwa kha biro ya tshikolodo. Phanda ha musi mukolodisi a tshi nga rumela **zwidombedzwa zwi si zwavhuḁi** kha biro ya zwikolodo u tea u ñea murengi ñdivhadzo maḁuvha a 20 a mushumo. Ñdivhadzo iyo i tea u ḁivhadza murengi uri zwidombedzwa zwawe zwi ḁo rumelwa kha biro ya zwikolodo. Murengi u tea u ḁivhadzwa hafhu uri ndi zwifhio zwidombedzwa zwine zwa ḁo rumelwa u itela uri a kone u hanedza arali a tshi tenda uri zwidombedzwa izwo a si zwone.

(Reguñesheni 18, 19)

Tshumiso ya zwidombedzwa zwa zwikolodo

Mulayo u tanḁavhudza tshumiso ya zwidombedzwa na hune thendelo ya murengi ya toḁea hone kha tshumiso ya zwidombedzwa. Ndi kha zwi tevhelaho fhedzi:

Hune thendelo ya mukolodi ya sa toḁee

- Tshiñwe na tshiñwe tsha zwa Mulayo u fana na ndingo dza u vhona uri muthu u ḁo kona u badela tshikolodo naa;
- Thodisiso dzi itwaho nga SAPS dza vhufhura kana dza tshanganguvhoni;
- Tshumelo dza thivhelo ya vhufhura kana tshanganguvhoni;

- Ndingo dza u sedza tshiimo tsha murengi musi tshikolodo **tshi tshi do rengiselwa muñwe muthu**
- U itela u badela masheleni a phensheni kana a ndindakhombo e a sa vhiliwe.
- U tšodisa hune murengi a vha hone uri hu konwe u waniwa mbadelo dzi saathu u itwa dza thendelano ya tshikolodo.
- U bvedza sisiteme ya mbuno.

Hune thendelo ya muthu ya tšodea

- U ta tshivhalo tsha n̄tha tsha n̄gisedzo ya thundu **dza tshumelo dza tshōthe**
- U sedza khumbelo ya ndindakhombo;
- U sedza arali zwidombbedzwa zwa pfunzo zwi zwone;
- Arali mutholi a tshi tšoda u n̄ea muthu mushumo une khawo ha tšodea u fulufhedzea nahone u tshi katela u farwa ha masheleni.

**A zwi tendelwi uri mutholi a tšole zwidombbedzwa zwa muthu
 wa khumbelo ya mushumo kha biro ya zwikolodo arali
 mushumo une a do u ita u sa tšodi u fulufhedzea nahone hu
 sina u farwa ha tšhelede kana u shumana na tšhelede.**

(Ndimba 70 ya Mulayo)
 (Regulesheni 18)

THALUTSHEDZO

- **Ndangulo:** U vhona uri vhakolodisi, vhaeletsshedzi vha zwikolodo na biro dza zwikolodo vha shuma nga fhasi ha mulayo;
- **Tshumelo dza Tshoṭhe:** Thundu na tshumelo dzi itwaho tshifhinga tshoṭhe, dzine dza badelelwa tshifhinga tshoṭhe, u f a n a n a m a ḡ i n a m u ḡ a g a s i ;
- **Tshikolodo tsho rengiselwaho muṽwe:** Musi tshikolodo tshi tshi rengiselwa muthu wa vhuraru nahone muthu uyo wa vhuraru a koḷeka mbadelo dza tshikolodo kha muiti wa tshikolodo;
- **U wa ha muthu:** Musi ho bviswa ndaela ya khothe ya uri muthu hana tshelede yo linganaho u nga badela tshikolodo;
- **U sa vha na tshelede kana thundu dzo linganaho u nga badela tshikolodo:** Musi ndeme ya zwikolodo i tshi fhira ndeme ya thundu nahone muthu a sina na tshithu na tshithihi tshine a kona u tshi badela;
- **U sa vha na thundu dzo linganaho kha khamphani dza u badela tshikolodo:** Ndaela ya khothe ya uri khamphani kana close corporation a ina tshelde kana thundu dza u badela tshikolodo;

ṬHALUTSHEDZO

- **Mvusuludzo:** Arali murengi we a ḡivhadzwa sa o waho kana a sinaho tshelede kana thundu dza u badela tshikolodo a fhedza o badela tshikolodo, khothe i nga mu bvisa kha mutevhe wavha dzhiwaho sa vhathu vho waho kana vha sina tshelede kana thundu dzo linganaho u badela tshikolodo;
- **Tshikolodo tshi songo salwaho murahu:** Musi mukolodisi a songo dzhiela murengi vhukando nga tshifhinga tsho teaho u v h o n a u r i t s h i k o l o d o t s h i a b a d e l w a ;
- **Zwidombedzwa zwi si zwa vhuḡi:** Zwi fanaho na u sa badela nga tshifhinga, u sa badela tshiṅwe tshifhinga, na u sa badela, u dzhielwa vhukando ha mulayo kana u phumulwa ha tshikolodo tshe tshi sa badelwe.

DZIṆWE ṬHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza murengi (Ndima 2)

Ndima 10

Khanedzano na mbilahelo

Ndima iyi i sedzana na zwi tevhelaho:

- Ndi lini hune murengi a nga vhilahela?
- Murengi a nga vhilahela ngafhi?
- Zwine zwa itwa musu hu tshi vhilahelwa kha National Credit Regulator.

Ndi line hune murengi a nga vhilahela?

Murengi a nga vhilahela tshifhinga tshinwe na tshinwe arali a songo fushea nga tshumelo dze a dzi wana kha mukolodisi, Mueletshedzi wa Zwikolodo kana biro ya zwikolodo. Tsumbo, murengi u tea u wana ndivhadzo ya uri ha khou badela tshikolodo nga pfanelo phanda ha musu vhubando ha mulayo vhu tshi nga dzhiwa. Ndivhadzo iyi i tea u divhadza murengi uri a nga vhilahela kha ombudsman o teaho, dzhendedzi ja u lamukanya, kana khothe ya vharengi.

(Ndima 129, 134 & 136 dza Mulayo)

Ndi ngafhi hune murengi a nga vhilahela hone?

National Credit Regulator ina vhuḍifhinduleli ha u ṭanganedza na u ṭogisisa mbilahelo dza zwikolodo na zwiṅwe zwi welaho fhasi ha Mulayo. Fhedzi arali NCR ya tshea uri mbilahelo i tshimbilelana na zwine zwa shumiwa nga tshiṅwe tshivhumbiwa, NCR i ḍo rumela fhungo iḷo kha tshivhumbiwa tsho teaho. Huna zwidodombedzwa zwa zwiṅwe zwivhumbiwa zwi shumanaho na mbilahelo dza zwi kwamaho tshikolodo. Zwidodombedzwa izwo zwi kha Ndimu 12.

Mulayo u tendela murengi uri a vhilahela kha zwiṅwe zwa zwivhumbiwa zwi tevhelaho:

1. National Credit Regulator
2. **Ombudsman o teaho**
3. National Consumer Tribunal; kana
4. Alternative Dispute Resolution Agent (ADR) (Dzhendedzi iṅwe na iṅwe ja Thandululo ya Khanedzano.)

1. National Credit Regulator

Murengi a nga vhilahela kha National Credit Regulator arali mbilahelo yawe i ya thendelano ya tshikolodo. Zwine zwa itwa nga NCR nga murahu ha musi yo wana mbilahelo zwi a ṭalutshedzwa nga murahu kha ino Ndimu.

(Ndimu 15 ya Mulayo)

2. Ombudsman o Teaho

Ngowetshumo dzi fanaho na ndindakhombo, tshumelo dza zwa masheleni na dzibannga etc, dzi na Ombudsman. Ombudsman ndi tshivhumbiwa tshine tsha tiwa u ṭanganedza na u tandulula khanedzano

dzi t̄ahaho kha nḡowetshumo. Tsumbo, mbilahelo dzine dza tshimbilelana na bannga dzi nga livhiswa kha Ombudsman wa Tshumelo dza Bannga, ngeno mbilahelo ine ya tshimbilelana na biro ya zwikolodo i tshi nga livhiswa kha Ombudsman wa Zwidodombedzwa zwa Zwikolodo.

3. National Consumer Tribunal

Murengi a nga livhisa mbilahelo kana khanedzano kha Tribunal; fhedzi a si hunzhi hune murengi a nga ita ita ngauralo sa izwo a tshi tendelwa u livhisa mbilahelo kana khanedzano kha zwi tevhelaho:

- Musi National Credit Regulator yo hanela mbilahelo (kha vha vhone ndimana 4 afho fhasi);
- Arali mukolodi a so ngo kona u tandulula mbilahelo yawe nga tshumiso ya Ombudsman, ADR, kana Regulator.

(Ndim 137 & 141 dza Mulayo)

(Regulesheni 49, 51)

4. Alternative Dispute Resolution agent (ADR)

ADR ndi tshivhumbiwa tshi lingaho u tandulula khanedzano nga nḡila ya u pfumedzana, u konanya, kana u hatula.

Arali murengi o rumela khanedzano kha ADR nahone ADR ya wana uri mūwe wa vha kwameaho ha khou shumisana nayo kana ya wana uri khanedzano a i nga koni u tandululwa, ADR i tea u bvisa t̄hanziela ine ya t̄alutshedza uri thandululo ya thaidzo a yo ngo konadzea. Fhungo i tea u rumelwa kha Tribunal uri i i tandulule.

(Ndim 134 ya Mulayo)

(Regulesheni 51)

Maga a tevhelwaho musu muthu a tshi isa mbilahelo dzawe kha National Credit Regulator

Murengi a nga kwama National Credit Regulator nga luṅingo kana a ḡadza fomo ya mbilahelo ine ya wanalea kha NCR. Murengi u tea u ṅekana nga zwidodombedzwa zwi tevhelaho musu a tshi vhilahela:

- Madzina o fhelelaho, tshifani na ṅomboro ya ID;
- Zwidodombedzwa zwa vhukwamani;
- Ṽhalutshedzo yo pfufhifhadzwaho ya mbilahelo.

Mbilahelo i nga iswa fhedzi kha NCR arali murengi o lingedza u tandulula thaidzo na mukolodisi a kundelwa. NCR i ḡo:

- bvisa ṅḡivhadzo ya u sa shumana na thaidzo arali thaidzo iyo i sa weli fhasi ha Mulayo;
- ita ṅḡodisiso ya tshiofisi; kana
- rumela fhungo kha Ombudsman o teaho kana ADR kana khothe ya vharengi.

Arali mbilahelo ya rumelwa uri i ṅḡodisiswe, NCR i ḡo sedza muvhigo wa muṅḡodisisi nahone -

- ya bvisa ṅḡivhadzo ya uri thaidzo a i weli fhasi ha Mulayo; kana
- ya rumela fhungo kha Tribunal.

Arali mbilahelo i tshi tshimbilelana na **vhukhaxhi**, NCR i ḡo rumela fhungo kha Tshumelo dza Vhutshutshisi ha Lushaka uri muthu ane a khou vhilahelwa nga e a heswe mulandu. Arali thaidzo ya tandululwa, mvelelo dzi nga rumelwa kha Tribunal uri dzi vhe ndaela.

(Ndimu 136, 138, 139 & 140 dza Mulayo)

(Regulesheni 50)

THALUTSHEDZO

- **Ombudsman o teaho:** Ofisi kana tshivhumbiwa tsha ngowetshumo tshe tsha tiwa nga mulayo kana nga dzangano li sa la khombe-khombe, u thusa kha u tandulula thaidzo vhukati ha vharengi na zwivhumbiwa zwa ngowetshumo. Kanzhi mafhungo ane a shumiwa nga Ombudsman a a talutshedzwa nahone idzwi Zwi vhidzwa uri “o teaho”.
- **Vhukhaki:** Mulayo u amba uri u pfukhwa ha zwiteŋwa zwa Mulayo ndi vhutshinyi nahone muthu o pfukhaho Mulayo a nga heswa mulandu.

DZIŊWE THOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza Murengi (Ndima 2)
- U sa badela tshikolodo na u vhona uri tshikolodo tshi a badelwa (Ndima 7)
- Biro dza tshikolodo na zwidodombedzwa zwa zwikolodo (Ndima 9)
- U vhona uri Mulayo u a itwa (Ndima 11)
- Zwidodombedzwa zwa vhwamani zwa ndeme (Ndima 12)

Ndima 11

U vhona uri thodea dza Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo dzi a tevhedzwa

Ndima iyi i shumana na uri zwa Mulayo wa Lushaka wa Zwikolodo zwi itwa hani. I do shumana na zwi tevhelaho:

- National Credit Regulator
- National Consumer Tribunal.

National Credit Regulator

Mulayo u ta National Credit Regulator (NCR). NCR i langula makhethe wa zwikolodo na u vhona uri zwa Mulayo zwi a tevhedzwa.

➤ **Mishumo**

NCR:

- ↳ ina vhudifhinduleli ha u nwalisa vhakolodisi, biro dza zwikolodo na Vhaeletshedzi vha zwa Zwikolodo;
- ↳ i tea u ita thodisiso dza dzimbilanelo;
- ↳ ina vhudifhinduleli ha u vhiga kha Phalamennde nga ha u wanalea ha tshikolodo, zwiito zwa makhethe, tswikelelo kha tshikolodo na tshiimo tsha u mbwandamela zwikolodoni ha vharengi;
- ↳ ina vhudifhinduleli ha u vhona uri zwa mulayo zwi a itwa.

➤ **Maanda:**

NCR:

- ↳ i toḡḡisisa u sa tevhedzwa ha Mulayo nga vhakolodisi;
- ↳ i bvisa ngivhadzo dza u sa tevhedzwa ha Mulayo;
- ↳ i tovhola vha sa tevhedzi Mulayo nga u vha vhiga kha Tribunal;
- ↳ i rumela mbilahelo kha Tribunal;
- ↳ i humbela Tribunal u bvisa vhakolodisi kha mutevhe arali vha sa tevhedzi Mulayo;
- ↳ i vhea zwidodombedzwa zwa u ṅwaliswa ha vhakolodisi.

(Ndimu 12 ya Mulayo)

National Consumer Tribunal

Mulayo u dovha wa ta National Consumer Tribunal. Tribunal yo tiwa uri i haṭule kha zwikolodo zwine khazwo ha vha na khandzano i.e. zwine zwi sa kone u tandululwa nga NCR. I kona u ṅea ndaela na ndatiso dzo ṅwalwaho afho fhasi:

➤ **Ndaela:**

- ↳ Tribunal, yo dzula sa muraḡo muthihi kana miraḡo miraru, i nga dzhia tsheo kha zwi tevhelaho:
 - U bviswa kha mutevhe ha vhakolodisi;
 - Zwo rumelwaho kha NCR;
 - Maga a ndaṭiso kha vha sa tevheli Mulayo;
 - U bviswa ha ndaela dza masheleni kha zwine ya tshea zwone;

- U bviswa ha ndaela dza thendelanoo ya Mulayo musi vhahanedzani vho tendelana;
 - U bviswa ha ndaela dza thendelano musi vha kwameaho vho tendelana nga thendelano ntswa ya kubadelele kwa tshikolodo;
 - U tshea malugana na vhuḁifari ha mukolidi ho iledzwaho nga Mulayo;
 - U laedza uri mukolodisi a tutshele zwiḁwe zwiito.
- Ndaḁiso:
- ↳ Tribunal i nga lifhisa zwi kwamaho ndangulo;
 - ↳ Ndaḁiso a i tei u fhira R1 million kana 10% ya masheleni a vhubindudzi a ḁwaha a **mukolodisi**.

(Ndim 150 & 151 dza Mulayo)

DZIḁWE ṼHOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Khanedzano na Mbilahelo (Ndim 10)

THALUTSHEDZO

- **Vho nwaliswaho** – vha katela vhakolodisi, vhaletshedzi vha zwikolodo na biro dza zwikolodo dzo nwaliswaho na NCR.

DZIÑWE THOHO DZI TSHIMBILELANAHO:

- Pfanelo dza mukolodi (Ndim 2)
- Kushumele kwa khungedzelo (Ndim 4)
- Mbadelo (Ndim 5)
- U sarena, pheliso na u badelwa ha tshikolodo nga u tsvhanya (Ndim 6)

Ndima 12

Zwiñwe zwidombedzwa zwa vhukwamani zwa ndeme

Kha ino ndima vha do wana zwidombedzwa zwa vhukwamani zwa madzangano ane vha nga kona u vhiga hone mbilahelo dzavho.

1. The National Credit Regulator

- i tandulula mbilahelo dzi yelanaho na thendelano dza zwiokolodo, biro dza zwiokolodo na Vhaeletshedzi vha zwa Zwiokolodo

Luṭingo lune mbadelo dza kovhekanywa vhukati havho na NCR:
0860 627 627

2. Financial Services Board

- i tandulula mbilahelo dzi yelenaho na tshumelo dza zwa masheleni dzine dzi sa vhe dzibannga i.e. zwikimu zwa vhubindudzi, zwiqwama zwa ndindakhombo zwa vhaaluwa na dzisosaithi dza vhukonani

Luṭingo lu sa lifhelwi: 0800 110 443 or 0800 202 087
Fax: (012) 347 0221

3. Credit Information Ombudsman

- i tandulula mbilahelo dza vhathu dzi elanaho zwidodombedzwa zwa tshikolodo

Call Centre: 0861 662 837 kana 0860 OMBUDS

4. Ombudsman for Banking Services

- i tandulula mbilahelo dza vhathu malugana na tshumelo dza dzibannga na zwibveledzwa zwa dzibannga

Tel: 0860 800 900 kana 0860 OMBUDS

Fax: (011) 838 0043

5. Debt Collectors Council

- i tandulula mbilahelo dza malugana khuvhanganyo ya zwickolodo

Tel: (012) 804 9808

Fax: (012) 841 6238

**6. Muhasho wa Mbambadzo na Nḡowetshumo
(Department of Trade and Industry)**

Tel: (012) 349 9500

Call Centre: 0861 843 384

Fax: 0861 843 888

**7. Vhulanguli ha Mavunḡu ha Vharengi
(Provincial Consumer Affairs Directorates)**

- vhu tandulula mbilahelo dza hune murengi a vha o pfa uri pfanelo dzawe dzo pfukwa

Eastern Cape

Tel: (040) 609 3663

Fax: (040) 609 3201

Free State

Tel: (051) 400 4852

Fax: (051) 400 9609/10

Gauteng

Tel: (011)355 8008/6

Fax: (011) 355 8019

Kwa-Zulu Natal

Tel: (031) 310 5300

Fax: (031) 310 5416

Limpopo

Tel: (015) 291 2863/4/2

Fax: (015) 291 2898

Mpumalanga

Tel: (013) 752 3761

Fax: (013) 752 3729

North West

Tel: (018) 387 7700

Fax: (018) 392 5660

Northern Cape

Tel: (053) 830 4800

Fax: (053) 832 4830

Western Cape

Tel: 0800 007 081

Fax: (021) 483 5872